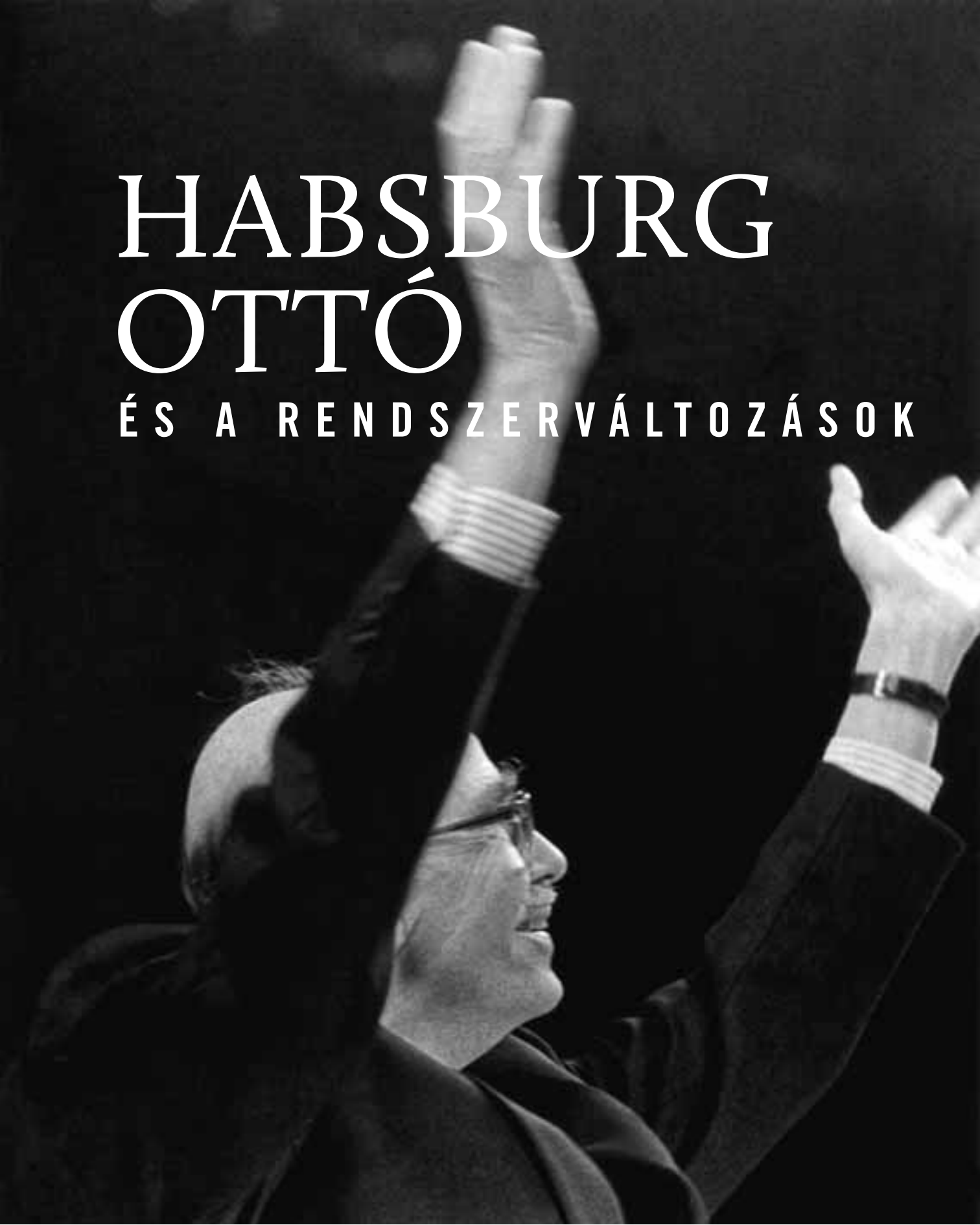

HABSBURG OTTÓ

ÉS A RENDSZERVÁLTOZÁSOK

HABSBURG OTTÓ

ÉS A RENDSZERVÁLTOZÁSOK

A Habsburg Ottó Alapítvány kiadványai 3.
Sorozatszerkesztő: PRÓHLE GERGELY

Kiadta

A kötetet szerkesztette: VASBÁNYAI FERENC
A képeket válogatta, szerkesztette: DÉKÁNY SZILVESZTER
Lektorálta: FEJÉRDY GERGELY
Olvasószerkesztő: NACSA ANETT
Korrektor: TÖRÖK MÁRIA ÉS FALUS JÁNOS
A német nyelvű előadások szövegét fordította: ERDÉLYI ZSÓFIA
A konferencia fotóit készítette: SZABÓ ZOLTÁN és TOTISZ TAMÁS

Felelős kiadó: PRÓHLE GERGELY, a Habsburg Ottó Alapítvány igazgatója

ISBN 978-615-81817-1-6

Nyomtatás és kötészet: Pauker Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: VÉRTEŠ GÁBOR
Könyvterv, tipográfia, tördelés, képfeldolgozás,
nyomdai előkészítés: FÁKÓ ÁRPÁD, Cre-Action Kft.

Jelen kiadvány a jogtulajdonos írásos engedélye nélkül sem részben,
sem egészben nem másolható, sem elektronikusan, sem mechanikai
eljárással, ideértve a fénymásolást, számítógépes rögzítést
vagy adatbankban való felhasználást is!

Kiadja a Corvina Kiadó Kft., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
1086 Budapest, Dankó u. 4-8.
corvina@lira.hu | www.corvina.hu

TARTALOMJEGYZÉK

PRÓHLE GERGELY

Előszó 9

I. HABSBURG OTTÓ ÉS A RENDSZERVÁLTOZÁS KONFERENCIA 10

SEMJÉN ZSOLT

Túl az előítéleten, elfogultságon.

Köszöntő 12

GULYÁS GERGELY

Hivatás és szolgálat 17

GERŐ ANDRÁS

Trónkövetelőlőből európai politikus 20

HATOS PÁL

A Habsburg-ház és a magyar közvélemény 33

FIZIKER RÓBERT

A legkurucabb labancok 46

GECSÉNYI LAJOS

Egy „száműzött” az emigrációban. Habsburg Ottó és a magyar emigráció 59

VERES MIKLÓS

Egy folyóirat összetartó ereje. Csonka Emil, Habsburg Ottó és az *Új Európa* 72

EVA ELEONORA DEMMERLE

Habsburg Ottó és a kommunista rendszer 84

SOÓS VIKTOR ATTILA

Habsburg Ottó és a kommunista rendszer 94

TÓTH IMRE

Habsburg Ottó és a magyar határnyitás 107

INGO FRIEDRICH

Habsburg Ottó és az 1989-es páneurópai fordulat 117

II. TANULMÁNYOK A RENDSZERVÁLTOZÁS IDŐSZAKÁRÓL	124
DÉKÁNY SZILVESZTER	
Habsburg Ottó első hivatalos látogatása Magyarországon	126
FEJÉRDY GERGELY	
Egy Habsburg Magyarország köztársasági elnökeként?	135
VASBÁNYAI FERENC	
Az emigráns és a száműzött. Márai Sándor és Habsburg Ottó kapcsolatáról	146
HABSBURG OTTÓ	
Márai hazatér	149
FEJÉRDY GERGELY	
Habsburg Ottó díszvendégként a Magyar Országgyűlésben 1990. május 2-án	155
III. A RENDSZERVÁLTOZÁS IDŐSZAKA KÉPEKBEN 1989–1991	160
Összeállította: Dékány Szilveszter	
PRÓHLE GERGELY	
Utószó helyett – Habsburg Ottó előadása a zürichi egyetemen 1960. június 18-án	188
KÉPEK JEGYZÉKE	213
NÉVMUTATÓ	218
RÉSUMÉ (ENGLISH)	221
RESÜMEE (DEUTSCH)	222

UTÓSZÓ HELYETT

HABSBURG OTTÓ ELŐADÁSA A ZÜRICHI EGYETEMEN 1960. JÚNIUS 18-ÁN

Alapítványunk tevékenységének ismertsége 2019 óta fokozatosan nő, aminek következtében egyre többen keresnek meg minket azzal, hogy egy-egy Habsburg Ottóhoz kapcsolódó tárgy, irat, hangfelvétel van a birtokukban, amit szeretnének nekünk átadni. Így történt ez azzal a hangfelvétellel is, ami egy hosszabb beszédét rögzítette, melyet 1960. június 18-án tartott a Zürichi Magyar Diákszövetség meghívására. Azért tartjuk fontosnak közölni a beszéd leiratát, ismertetni keletkezésének körülményeit, mert Ottó itt ereje teljében, kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerével a háttérben a fiatal, jól képzett 56-os menekültek politikailag is nagyon tudatos csoportjához szól. Reflektál mindazon rendszerváltásokra, melyeket átélt, felvillantja a világpolitika egyes szereplőiről szerzett tapasztalatait, megosztja nézeteit a hidegháborút követő status quo állapotával, a változás, egy esetleges jövőbeni rendszerváltás lehetőségével kapcsolatban. Ezáltal mintegy személyesen is tanúságot tesz mindarról, amiről e könyv szól.

A háttér

A nyugat-európai magyar diaszpóra különösen érdekes közege Svájc. A semleges, ugyanakkor a humanitárius célok mellett különösen elkötelezett ország a különböző szellemi, politikai áramlatok fontos találkozási pontjává vált, és ezt a nyitottságát a 20. század második felében különösen is megtapasztalhatták azok, akik a kommunista diktatúrák szorításából kitörve keresték boldogulásukat a szabad világban. A Svájci Államszövetség identitásának fontos eleme, hogy itt 1848-ban győzött a polgári forradalom. A demokratikus struktúrák, a helyi autonómiák fontossága, az egyéni szabadság tisztelete egy olyan szigorúan őrzött renddé áll össze, melynek fenntartása nem pusztán államérv, hanem az ott élő, különböző nemzetiségű, anyanyelvű polgárok közös akarata, mondhatnánk szívügye; hiszen a folyamatos többpárti, nagykoalíciós kormányzást nem pusztán a mifelénk is ismert, bár kevésbé kultivált konszenzus, hanem a konkordancia elve vezeti. Ez nem a viták, nézeteltérések elkerülését jelenti, hanem egy olyan, a nemzeti identitásokat is felülíró megközelítést eredményez, ami ezeket egy jól kijelölt mederbe tereli, megakadályozva ezzel az összetűzések eskalációját. Ez a rendszer természetesen hatással van – kell legyen – azokra is, akik nem tősgyökeres svájciak, hanem a világ különböző szegleteiből érkeztek az országba.

Svájc 1956 novemberében több mint hatszáz magyar egyetemistát fogadott be, és osztott szét különböző egyetemi városokban: a legtöbben Zürichben telepedhettek le, de sokan kerültek Bern, Basel és Genf egyetemére is. A hatósági meghallgatásokat követően a fiatalokat családoknál, vagy kollégiumokban helyezték el, számukra nyelvtanfolyamokat szerveztek, gondoskodtak mielőbbi integrációjukról. E sorok írója különös adománynak tekinti, hogy diplomáciai szolgálata során nagyon sokakat megismerhetett nemcsak azok közül, akik 1956-ban kerültek az alpesi országba, hanem azok közül is, akik már korábban, a 30-as, 40-es években érkeztek, és segítették az 56-osok beilleszkedését. Számos sikeres életpálya jelzi, hogy az integráció milyen jól sikerült, amellet, hogy magyar identitását a fent leírt rendszerben ki-ki minden bizonnyal jobban megőrizhette, mint sok más európai országban.

A hangfelvételt a Habsburg Ottó Alapítvány Dr. Luka László, Genfben élő pszichiátertől kapta, aki a svájci magyar közösségnek mindmáig ikonikus, közkedvelt alakja, színes egyéniség. Az ő alábbi visszaemlékezése kiválóan érzékelteti, hogy milyen közösségi szolidaritás alakult ki a magyar diákok között, és hogy ezt a svájci hatóságok miként fogadták.

„57 februárjában levelet kaptam egy jugoszláv menekültátaborból, egy kedves osztálytársam – akivel az első elemi-től 12 éven át egy osztályba jártunk – segítséget kért, hogy kijuthasson Svájcba. Ez a levél késztetett arra, hogy egyesületet hozzunk létre. Így alakult meg a Zürichi Magyar Diákszövetség. Mint egyesületünk első megválasztott elnöke, a hivatalos svájci fórumhoz fordultam, hogy beutazást kaphasson a volt osztálytársam. Sajnos a keret betelt, nem tudnak több pénzt szerezni, volt a válasz. Egy rendkívüli gyűlést hívtam össze, s a gyűlésen felkértem a résztvevőket, hogy ajánljanak fel az ösztöndíjuktól havonta 5 frankot, s így a tanulmányát biztosíthatnánk a jugoszláv táborban rostokoló műegyetemistának. Az egyesület egyhangúan elfogadta a javaslatot. Ezzel a megajánlással mentem vissza a hivatalosokhoz, akiktől csak a beutazás elintézését kértem, miután a szükséges anyagiakat a magyar diákok felajánlották. Ez a vállalkozás akkora szimpátiát váltott ki, hogy a hivatalos zürichi bizottság befogadott Jugoszláviából még tíz egyetemistát, s mindegyiküknek biztosított ösztöndíjat.”

A helyszín

A zürichi egyetem patinás épülete a nagy horderejű előadások hagyományos helyszíne, melynek vonzereje jóval meghaladja az egyetemi közeget. Elég, ha csak Winston Churchill 1946. szeptember 19-i előadására utalunk, melyben az európai együttműködés fontosságáról beszélt. Habsburg Ottó előadása természetesen teljesen más jellegű volt, ugyanakkor nem kétséges, hogy a beszélő ismerte az előtte szólók szavainak súlyát – ez előadásának ívéből, az előadói ambíció távlatosságából világosan kiderül. A svájci helyszín azonban ennél többet is jelentett Ottónak, hiszen ne felejtjük el, hogy 1959-ben édesanyja, Zita királyné a churi püspök meghívására a Graubünden kantonban lévő Zizers ferences kolostorába költözött. Zürichtől nem messze található ugyanakkor az „ösi fészek”, az Aargau kantonbeli Habichtsburg; és Muri, a Habsburg alapítású egykori bencés kolostor, ahol Károly király és Zita királyné szívurnáját elhelyezték. A legősibb dinasztikus, legközvetlenebb családi kötelékek és a modern európai politika hangulata egyaránt áthatotta „a hely szellemét”, amit ugyanakkor kétség kívül a fiatal hallgatóság és a magyar nyelv használata dominált.

Az időpont

Közel négy évvel az 1956-os forradalmat követően a zürichi magyar egyetemisták – mint ahogy az 56-os svájci magyar menekültek nagy többsége is – már látta, hogy élete milyen irányba tart. A kommunista Magyarország figyelme az emigráns szervezetek iránt élénk maradt, az 1958. augusztus 16-i összetűzés emléke, ami a Marjai József vezette berni magyar követségen az akciót végrehajtó egyik magyar fiatal halálához vezetett, még élénken foglalkoztatta mind a hazai, mind a svájci hatóságokat. További kutatás tárgya lesz, hogy a magyar hatóságok mekkora figyelmet szenteltek Habsburg Ottó zürichi előadásának, az azonban bizonyos, hogy a magyar emigráció titkosszolgálati megfigyelése folyamatos volt.

Az előadás időpontjában 48 éves Habsburg Ottó is életének egy fontos szakaszát élte. A II. világháborút megelőzően és annak során szerzett óriási nemzetközi tapasztalataival a háttérben, intenzíven működtette kiterjedt személyes kapcsolatrendszerét. Az 1956-os forradalom ügye érdekében kifejtett tevékenysége nagy tekintélyt szerzett neki az ifjabb emigráns generáció, a köztársasági eszme feltétlen hívei között is. A világpolitikai események mellett, melyekre az előadás kitér, Ottót egy másik, őt és családját személyesen érintő, nagy horderejű kérdés is foglalkoztatta, éspedig az Ausztriába való visszatérés lehetősége. Hellmut Andics, osztrák történész-újságíró *Der Fall Otto Habsburg* című kötetéből (Molden Verlag, 1965) tudjuk, hogy 1960 nyarán igencsak megélnékültek azok

az egyeztetések, melyek az egykori trónörökös státuszát igyekeztek rendezni. Julius Raab osztrák kancellár a müncheni eucharisztikus kongresszusról hazatérve maga számolt be a sajtónak arról, hogy 1960. augusztus 7-én – tehát alig több mint hat héttel a zürichi előadást követően, egy Adenauer német kancellárral elköltött közös ebéd után – találkozott a kongresszuson szintén részt vevő Habsburg Ottóval, aki egyértelművé tette szándékát az Ausztriába való visszatérésre. Ez volt az első olyan alkalom, amikor hivatalos útra terelte ezt a kérdést. Mindez azt jelzi, hogy az előadás időpontjában számos körülmény befolyásolhatta Habsburg Ottó mondandóját.

Az előadás

A fentiek ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy az előadás íve a világpolitikai folyamatok alapvető kérdéseitől a gyermekek nyelvtanulásának fontosságáig igen nagy utat jár be. Bár a kérdések a hallgatóság soraiból csak az előadás után hangzanak el, az érdeklődés egyértelműen bizonyítja, hogy az előadó kezdettől fogva jól mérte fel az elvárásokat, az előadás közben fel-felcsattanó taps jelzi a magyar egyetemisták lelkesedését.

E hosszúra nyúlt bevezető célja, hogy világossá tegye: érdemes elolvasni Habsburg Ottó 60 évvel ezelőtti gondolatait. Az a tény, hogy nem leírt beszédről, hanem szabadon kifejtett, politikai közhelyektől mentes előadásról van szó, eleve sokkal követhetőbbé, hallgathatóbbá teszi a szöveget. Geopolitikai elemzésében kiválóan világítja meg a nagyhatalmak helyzetét. A II. világháborút követő világrend kialakulásának műhelytitkaiba beavatva a hallgatóságot világossá teszi a trianoni szerződés felülvizsgálatával, „az elcsatolt területek” visszaszerzésével kapcsolatos álláspontját. A téma ürügyén – utalva a múlt dinasztikus hibáira – világosan elköteleződik a nemzeti önrendelkezés elve mellett. Utalásából egyértelműen kiderül, hogy gyakran ő sem tud szabadulni a gondolattól: Közép-Európa sorsát illetően a nyugati hatalmak soraiban is voltak olyan szereplők, akik a szovjet érdekeket szolgálták. Már-már vizionárius, ahogy a Kína felemelkedésével születő dilemmákat látja; ugyanakkor nem takarékoskodik a vitriolos mondatokkal, amikor a világforradalom esélyeiről és a baloldali értelmiség esendőségéről beszél – különösen '56 nemzetközi megítélése kapcsán. Az ENSZ apparátusára – ami „*ma inkább a szovjetek szekerét tolja*” – vonatkoztatva ezt különösen élesen fogalmazza meg: „*Nézze, mikor utoljára jártam ebben a rothadt házban az East Riveren, részt vettem ott egy ebéden, és akkor beszéltünk a problémákról. És kérem, mindenki azt mondta, hogy persze ők nem szeretik a kommunizmust, de hát a kommunizmus diadalmaskodni fog, és alkalmazkodni kell már ma is. Ez a mentalitás ott.*” A Bang Jensen-ügyben egészen konkrét vádat fogalmaz meg. De megtudhatjuk Habsburg Ottótól, hogy Fidel Castro-t örültnek és a szovjetek bábjának tartja, valamint utal a Che Guevarával való személyes találkozására is.

Az 56-os magyarok körében nem az olcsó népszerűséget keresi, hisz világossá teszi: a felszabadítás, vagyis a rendszerváltozás után – mondja ezt 1960-ban! – „*csak az otthon maradt nemzet tudja eldönteni*” majd, hogy minek kell történnie: „*a magyar legitimitás otthon van és otthon marad. És nekünk az egyetlen kötelességünk és feladatunk, hogy ezt szolgáljuk, bármi legyen a magyar döntés ezután.*” Az egységesülő Európában fontos szerepet szán a közép-európai együttműködésnek, hiszen csak így lehet a kontinens nagy államainak érdekérvényesítését ellenőrizni. Végül pedig nagyon is gyakorlati tanácsokat ad a fiatal, külföldre szakadt magyaroknak: kapcsolatokat kell építeni, és a gyermekeiket meg kell tanítaniuk magyarul!

Martyn Rady, magyar származású brit történész a közelmúltban megjelent könyvében (*The Habsburgs: The Rise and Fall of a World Power*, Allan Lane, 2020) Habsburg Ottót egy nehezen lefordítható mondattal így jellemzi: „*The best emperor the Habsburgs never had*”. Vagyis valami olyasmi: a dinasztia sosemvolt legjobb uralkodója. Amivel a szerző azt sugallja, hogy elemzőképességét, világpolitikai éleslátását, következetességét és taktikai érzékét tekintve az utolsó trónörökös messze kiemelkedik a Habsburg uralkodók évszázados sorából. Az 1960-as előadás hallgatva aligha kételkedhetünk Rady tömör jellemzésének igazságában.

A hangfelvétel meghallgatható az Alapítvány honlapján: <https://habsburgottoalapitvany.hu/zurich1960/>

Az alább olvasható szöveg a hangfelvételen hallható előadás szerkesztett változata.

Habsburg Ottó előadása a Zürichi Egyetem dísztermében magyar egyetemisták és emigránsok előtt 1960. június 18.

Pár napja találkoztam egy úrral,⁵³⁷ aki annak idején a szerencsétlen nyilas rendszer idejében, mint igen fiatal ember, közel állott Szálasi Ferenchez. Azóta persze teljesen megváltoztatta a felfogását, mondjuk inkább, hogy egész fiatal lelkesedésében csatlakozott valamihez... (*itt ugrik a szalag*). Én egyet kérdeztem tőle, amit sosem tudtam megérteni: hogy miért állottak ő és mások még a rendszer mellett, amikor már nyilvánvaló volt, hogy a második világháború el volt veszve, minden csak baj lehet a mi nemzetünk szempontjából. Erre mondott nekem valami érdekeset, azt mondta: nézze, mi ezelőtt Magyarországon mindig a világpolitikát a magyar glóbusz perspektívájából néztük, szóval, ha világpolitikáról beszéltünk, először láttuk Magyarországot, és csak magyar szempontból akartuk látni, és nem azt, ami a nagyvilágon történt. És ennek folytán az történt, persze, hogy a döntő pillanatban nem tudtuk tisztán látni, hogy mik azok a nagy erők, amelyek mégis uralják a népek sorsait. És én azt érzem, hogy ez talán éveken át egy magyar hibánk volt, és hogy ennek folytán ma szükséges, amikor mi itt, külföldre szakadt magyarok, a Duna-völgy és a Duna-medence problémáival akarunk foglalkozni, először is tisztán azzal foglalkoznunk, hogy mi is a reális világhelyzet a Duna-medence szempontjából. Nem úgy, ahogy mi akarjuk, hogy legyen, hanem úgy, ahogy tényleg létezik; és azonkívül ezt a rideg realizmust úgy csináljuk, hogy egyszerűen próbáljuk meglátni a Duna-medence helyzetét, nem úgy, ahogy mi látjuk, akik ott élünk, vagy akik remélünk megint ott élni, hanem úgy, ahogy azok a nagyhatalmak látják, akiknek a jogakarától sajnos túl sok függ ezen a világon.

Hogyha ezt a hatalmi politikát nagyobb távlatból nézzük, akkor, azt hiszem, az első döntő törvény ebben az egész világpolitikában a következő: a nemzetek politikáját, érdekeit bizonyos geopolitikai törvények uralják. Míg az ideológiák, ha átmenetileg befolyással bírhatnak is a világpolitikára, a végén nem irányítják a világpolitikát, hanem csakis a geopolitikai törvények. Ennek van egy alaptörvénye, és ez az, hogy a mi világunkat két részre lehet osztani. Az egyik része a „kontinens”: áll Ázsiából, Afrikából és Európából; a másik része a „világsziget”: Észak- és Dél-Amerika. Mindkét résznek a politikáját ez az alaptény uralja. Mind a „kontinensben”, mind a „világszigeten” bizonyos elvek vezetik a politikát. A kontinensen már több uralkodó hatalom létezett. Volt egy idő, amikor az egész kontinens döntő politikáját Németországból irányították. Ma tény az, hogy a Kontinens legnagyobb hatalma Oroszország. A szigeti politikát először Anglia irányította, amikor még nem volt világpolitika, és amikor még a kontinens a Földközi-tenger körül csoportosult. És amióta világpolitika létesült, a sziget Amerika lett.

A sziget biztonságának vannak bizonyos alaptörvényei: a sziget csak addig tarthatja fent a függetlenségét, csak addig tud igazán szerepelni, hogyha a hajózási szabadságot fenntartja a világ tengerein. Ez volt a múlt századokban Nagy-Britanniának az alapelve az angol politikából, és ez ma – habár ezt így nyíltan nem fejezzük ki – az amerikai politikának is az alapelve. A hajózás szabadsága nem jelenti azt, hogy csupán a hajók szabadon közlekedhessenek a tengeren, hanem azt is jelenti, hogy a szigetnek szüksége van olyan biztos kikötőkre, ahol minden esetben, még a legrosszabb esetben is reméli, hogy a hajói kiköthetnek. Ebből a szempontból nem végzetes elveszíteni a kontinens kikötőit, szóval Kínát, mert a kikötők mögött van egy másik, talán még erősebb védővonal, a szigetek vonala, amely egészen az előbbi szigetektől, Japánon keresztül a Filippíneken⁵³⁸ át Ausztráliáig megy. Szóval ott egy bámulatos és teljesen megvédhető második vonal létesül.

⁵³⁷ Vélhetően Csonka Emilről (1923–1982) van szó.

⁵³⁸ Fülöp-szigetek

Ellenben az Atlanti-óceánon a helyzet egészen más. Ott nincsenek szigetek, ott nincs második vonal, és ennek folytán a „világsziget” függetlensége, autoritása, sőt egész jövője attól függ, hogy az Atlanti-óceán másik oldalán ebből a távlatból lássuk az amerikai politikát, például azt a politikát, amit Hitler ellen követett. Ez azért történt, merthogy ezt a hídfőt mindenáron meg kell védeni. Ez az, ami döntőleg befolyásolja az amerikai politikát, amit az amerikai politika időről-időre el is felejt, de ezek a geopolitikai törvények egy bizonyos idő múlva olyan nyilvánvalók lesznek, hogy újra érvényessé válnak. És ennek a hídfőnek, az európai hídfő biztonságának az előfeltétele az, hogy katonailag is védhető legyen. Ami ma nem áll, mivel az orosz hadsereg az Elbén [Elbán] áll, és ennek folytán relatív könnyen tudna eljutni az Atlanti-óceánhoz.

A mai helyzet a második világháború alatt létesült. Mi mind tudjuk, hogy ezek a nagy második világháborús szerződések milyenek voltak, és milyen szerencsétlenek voltak. Nem volt a háború elején céltudatos politika olyan messze eljutni Európában. Én kissé ismerem ezt a helyzetet, mert akkoriban Washingtonban voltam, elég közel álltam Roosevelt elnökhöz, és ennek folytán megtudtam egyet s más. A háború legelején, amikor a német hadsereg bevonult Oroszországba, a rákövetkező héten volt egy gyűlése a koalíciónak. Ezen a gyűlésen nem beszéltek katonai kérdésekről, hanem egyedül arról, hogy mi legyen Oroszország háborús célja. Ott előállt ezen az ülésen Sztálin egy tervvel⁵³⁹ – amelyet később úgy ismertünk meg, mint a Tallinn-vonalat –, amelynek az értelmében Oroszország háborús célja az lett volna: elfoglalni Bulgáriát, Romániát, Lengyelország keleti részét és azonkívül persze a balti államokat. De ezen a vonalon túl Sztálin nem akart menni. És Sztálin még a teheráni tárgyalások alkalmával is kitartott ezen vonal mellett, ami államfői nagyságot mutatott, mivel megértette, hogyha egy bizonyos vonalon túlmegy, nem erősíti, hanem gyöngíti a helyzetét. De amikor ráeszméltek a többiek a teheráni tárgyalások alkalmával, hogy a nyugatiak – és sajnos főleg az amerikaiak – nagyon gyöngék, nem is foglalkoznak a problémákkal, engednek mindenhol, kezdtek nyomást gyakorolni Sztálinra, hogy avatkozzon közbe. Sztálin elég hosszú ideig ellenállt ennek a kívánságnak, de a végén fáradt is volt, engedett, és így történt az, hogy aztán a jaltai egyezményben eldőlt ez a vonal, amely most szétszítja Európát.

Az eredmény az orosz győzelem volt. Az még orosz szempontból is túl nagy volt, túl szép volt. A világpolitikában úgy áll, hogy mindig kell egy bizonyos lehetőség a tárgyalásra. Egy 100%-os győzelem sosem oldja meg a problémákat. Na mármint, ha valaki mindent megnyer, és a másoknak már nincs semmije, amiből ki tudna fizetni bizonyos szükséges változásokat, lehetetlen diplomáciai helyzet áll elő. Mintha valaki egy országban az összes telefonokat monopolizálná. Hogyha valakinek csak egy telefonja van az országban, azzal nem csinálhat semmit, mert nem tud senkit sem fölhívni! Vagy pedig, ha valakinek, vagy egy államnak meglenne a világ egész aranytartaléka, az is megoldaná egyszer s mindenkorra a problémát, mert az leértékelné az aranyat, és akkor azzal már nem lehet kereskedni! Éppen ez történt 1945-ben a világdiplomáciában. Ezentúl az amerikaiaknak nem maradt pénze, diplomáciai aprópénze, amivel meg tudták volna fizetni az oroszoknak azt, hogy bizonyos vonalokról vonuljanak vissza Európában. És az orosz kormány szempontjából: még hogyha ők meg is értették azt, hogy nekik hátrányos ott állni, ahol álltak, nem tudtak a saját közvéleményük miatt visszavonulni, mert akkor azonnal nekiment volna az orosz – és főleg az orosz imperialista – közvélemény a kormánynak, hogy hát miért adják fel, és nem kapnak semmi ellenértéket. Már 1944 végén látható volt, hogy egy hidegháborúnak kell következnie, mert a diplomáciai hibák olyanok voltak, hogy logikusan bármi történt volna vagy az orosz vagy az amerikai részről, világháborúnak kellett volna következnie, amíg ez az alapjában véve világhelyzet meg nem változik.

⁵³⁹ Sztálin és a nyugati szövetséges hatalmak között a tárgyalás először Moszkvában az amerikai és a brit nagykövetségeken zajlottak. Ennek eredménye volt a július 12-én aláírt brit-szovjet egyezmény. Sztálin 1941. július 18-án küldött először levelet Churchillnek, amelyben valóban leszögezte, hogy az 1941. június 22-én meglévő határainak visszaszerzése a célja, nem több. (Lásd: *Correspondance secreete de Staline avec Roosevelt, Churchill, Truman et Attlee 1941-45*. Paris, Plon, 1959, 2-3.) Ezt Sztálin és Molotov 1941 decemberében ismét megerősítették Antony Eden brit külügyminiszternek, aki Moszkvában tárgyalt a szovjet vezetőkkel. (Martin H. Folly: *British Attempts to Forge a Political Partnership with the Kremlin, 1942-3*. *Journal of Contemporary History*, 2018, 1, 187.)

Ez volt tehát diplomáciailag a helyzet egészen 1956-ig. 1956-ban és azóta nyilvánvalóan megváltozott a világ helyzete. És ma újra flexibilissé vált. És ennek, azt hiszem, három oka van. Az egyik oka az, ami a magyar forradalomnak a legérezhetőbb következménye volt. Ha visszagondolunk a tényekre, ahogy '45-ben álltak, úgy volt, hogy az oroszok először '47-ben kezdtek azzal foglalkozni, hogy hogyan lehet Kelet-Európában egy relatív békés megoldást hozni. Addig katonai probléma volt Kelet-Európa, ellenben már csak közgazdasági szempontból is tény az, hogy Kelet-Európában 100 millió ember él. Azaz, hogy a Kreml uralma alatt összevissza 300 millió ember volt, amiből 100 millió kelet-európai. Tisztán gazdasági szempontból kizárt az, hogy ezt a 100 milliót egyszerűen kikapcsolja az ember. Ez egy olyan tényező, amivel foglalkozni kell, és ahol a katonai megoldás nem tartható fenn. Ennek folytán azt látjuk, hogy '47-től kezdve az oroszok azt a megoldást próbálják találni Kelet-Európára, amit aztán később – vagy előbb, az angolok az arab protektorátusaiban – csináltak. Az, ami az angol protektorátusokban történik (Aden, Hadramount⁵⁴⁰ és így tovább), hogy ott van még a sejk, az uralkodó, az a ház első részében ül, de a hátsó szobában ott ül az angol tanácsadó. A jó nép ezt az angol tanácsadót nem látja, de a sejk vagy a pasa azt mondja, amit a tanácsadó mond neki. Ugyanezt próbálták nálunk az oroszok is csinálni, azaz visszavonulni a tanácsadói állásra, ami a nép felé nem annyira látható. És azonkívül megpróbálták a katonai megoldást, az ún. néphadsereget.

Már most, ami történt a magyar forradalomban, az az volt, hogy pár nap alatt megdőlt ez az egész terv. Megdőlt azért, mert Budapesten nyilvánvaló lett, hogy ezek a kormányok csakis helytartói az orosz hatalomnak, igazi népi bázisuk nincs, és ezen kívül az is nyilvánvaló lett, hogy ezek az ún. néphadseregek nem megnyugtatóak a rendszer szempontjából, és főleg az oroszok szempontjából. Úgyhogy amikor 1956. november 4-én visszajöttek az oroszok, megdőlt nem csak Magyarországon, hanem többé-kevésbé egész Kelet-Európában a politikai megoldás lehetősége. Visszaállt a katonai helyzet. De az oroszok szempontjából a probléma egy és ugyanaz maradt, tehát most megint csak katonai problémákkal kellett foglalkozniuk, ami egy nagy politikai nehézség. De még a politikai ténynél is komolyabbak, azt hiszem, a magyar forradalomnak a közgazdasági következményei. 1956 előtt a nyugati államok bámulatosan rendbe hozták a közgazdasági helyzetüket. Ők ezt csak úgy csinálhatták, hogy amerikai segítséget, segílyt kaptak. Az amerikai segílyt úgy kapták, hogy a pénzügyminiszterek vagy a külügyminiszterek elutaztak Washingtonba, azt mondták az amerikaiaknak, hogy kedves amerikaiak, nekünk szükségünk van 100 millió, 200 millió dollárra, hogyha nem kapjuk meg, akkor nálunk kitör a kommunista forradalom. És az amerikaiak mindig fizettek. Én nagyon jól emlékszem, 1949-ben elmentem Rómába,⁵⁴¹ és az előző napon volt az első nagy olasz választás, amikor a kereszténydemokrata párt az abszolút többséget megnyerte, a kommunisták borzasztó vereséget szenvedtek. Találkoztam ott egy olasz miniszterrel, akit már régebben ismertem, és hát megyek hozzá, hogy gratuláljak a szép sikerért. Látom, hogy nagyon lehangolt pofája van (*nevetés, taps*), hát megkérdezem, hogy ez miért van így, erre nekem azt mondja, dehát, kérem uram, ez mind gyönyörű, ez a választás, de mit mondok majd holnap az amerikaiaknak, hogyha újra pénzre lesz szükségünk? (*nevetés*) Ez is a része volt a nyugati gazdasági csodának.

Időközben az oroszok Kelet-Európában kizsákmányolták az új koloniális impériumot, amit '45-ben szereztek. Ugyanakkor a magyar forradalom után elsőként a lengyel pénzügyminiszter arra jött rá, hogy amit lehetett csinálni az amerikaiakkal nyugaton, azt lehet csinálni keleten is az oroszokkal, és kezdett pénzt kérni. Én nem tudom, hogy Önöknek alkalmuk volt-e látni a *Társadalmi Szemle* 1959. január 1-jei számát, amiben benne volt az első kommunista összeállítás az orosz segélyeknek,⁵⁴² amelyek aztán vagy hitel formájában, vagy adomány formájában lettek küldve Kelet-Európának. Hát kérem szépen, a lap szerint abban a 24 hónapban, ami eltelt 1957. január 1-jétől 1959. január 1-ig, az oroszok ilyen segélyben 28 milliárd rubelt adtak Kelet-Európának, azaz több

⁵⁴⁰ Jemen tartományai, amelyek brit protektorátus területek voltak az 1960-as évekig.

⁵⁴¹ Az esetre 1948-ban kerülhetett sor, hiszen ekkor volt Olaszországban először olyan választás, ahol valóban Alcide de Gasperi kereszténydemokrata pártja (DC) nyert.

⁵⁴² Habsburg Ottó bizonytalan az évszámban. A cikk a folyóirat egy korábbi számában jelent meg (Kiss Tibor: A szocialista országok gazdasági együttműködésének szerepe a magyar népgazdaság fejlődésében. *Társadalmi Szemle*, 1958, II, 78–91.)

mint 1 milliárd rubelt havonta. Kérem szépen, mi Nyugaton már majdnem tönkretettük a gazdag amerikaiakat. Gondolhatják, hogy ez a segély mit jelent az oroszok szempontjából. Amikor legutóbb jártam Amerikában, beszéltem valakivel, aki jól ismeri Oroszországot. Harrison Salisbury a *New York Times*-nak hosszú éveken át levelezője volt Moszkvában, orosz felesége van, nagyon szépen beszél oroszul, és akkoriban járt Oroszországban. Azt mondta nekem, hogy borzasztó hangulat van az oroszok között az ún. csatlós államok ellen, mert most, hogy pénzbe kerülnek, kezd nagyon kellemetlen lenni az oroszok szempontjából. Ez egy másik tényező.

De kérem szépen, a fő tényező, ami megváltoztatta a világhelyzetet, a kínai kérdésnek az előtérbe kerülése. Én jól tudom, hogy sokan azt mondják, hogy ez talán a jövő problémája. Nem hiszem, hogy ez a maiak problémája orosz szemszögből nézve. Ma Oroszország hatalmas gazdasági segélyt ad Kínának, amiből Kína olyan nagy hasznot húz, hogy az oroszok méginkább érzik azt, hogy önnön maguk fölépítik azt a nagyhatalmat, amellyel problémájuk lesz 10-20 év múlva. Most az orosz felfogás az, hogy abban a pillanatban, hogyha ők leállítják, odajönnek az amerikaiak, és ők még gyorsabban felépítik a kínaiakat, és ez a veszély az oroszok szempontjából sokkal nagyobb, mint az előző.

Van egy másik tény, és ez az atomkérdés. Két év óta – a kínai lapok erről egész évben írnak, a kínai rádió is erről beszél – a kínaiak folyton kéri az oroszokat, hogy adjanak nekik atomfegyvert. Persze, az oroszok nem akarják, erre föl a kínaiak jogosan mondják, hogy szép kis szövetségesek, hogyha nem adják az utolsó és leghatalmasabb fegyvert. Az oroszok nagyon jól tuják, hogy miért nem adhatják, mert Kína kezd az oroszok számára a legnagyobb probléma lenni.

Itt vannak bizonyos nemzetpolitikai tényezők Kínában, melyek mindig nagyon számítanak. Évszázadokon keresztül az egész kínai emigráció mindig északról dél felé mozdult. Amikor még szabadon mehetek, lementek Burmába, Malajziába, és amikor már nem tudtak szabadon emigrálni Kínából, akkor legalábbis mindig az északi tartományokból a déli tartományok felé gravitáltak. Mikor én jártam például '48-ban Kínában, akkor még ez volt a népmozgás iránya. A mai rendszernek ezt sikerült teljes mértékben megváltoztatni. Úgyhogy ma a kínai emigráció országon belül délről észak felé megy. Ha veszünk három kínai tartományt: Kansut, Belső-Mongóliát és Csinghajt, ennek a három tartománynak 1954 és 1959 között, ebben az 5 évben a lakossága 11 millióval megnőtt, ami egy hallatlan dolog. '54-ben például Felső-Mongólia lakosságának még 70%-a mongol volt. Ma már alig 10%-a mongol, mert olyan sok kínai vándorolt be oda. Most tény az, ahogy tudjuk, hogy a kínaiaknak hallatlan problémája a népesség. Ellenben északra ott fekszik a nagy Szibéria 13 millió négyzetkilométerrel, és csak 19 millió 500 ezer lakossal, azaz 1,5 fő/négyzetkilométer. Ez lassan bevonja a kínaiakat, elég logikusan. És ezt az oroszok értik, főleg Malinovszkij, aki 10 éven keresztül volt parancsnok a legkritikusabb helyen, Vlagyivosztokban.⁵⁴³

Hogy ez számít az oroszok szempontjából, ez is bizonyítja Oroszország egyik legfőbb geopolitikai törvényét. Hogyha olvastuk az orosz történelmet, az Aranyhorda idejétől a mai napokig, Oroszországnak alapproblémája mindig az volt, hogy területileg a világ egyik vezető nagyhatalma, de népesség szempontjából mindig az egyike a legkisebbeknek, úgyhogy az egész történelmében Oroszországnak sose sikerült egyidőben keleten és nyugaton háborút viselnie. És ennek folytán egy nagyhatalom, aki csak ott csinálhat politikát, ahol alkalomadtán háborút is viselhet, Oroszországnak mindig az kellett, hogy legyen a politikája, hogy vagy az egyik, vagy a másik részen teljes mértékben, 100%-ig kibéküljön. Úgy, hogy a másik oldalon igazi politikát követhessen. A második világháborúnak ez a magyarázata. Mert a második világháború alatt Ázsia nem lépett. A japánokat már kikezdték az amerikaiak, a kínaiak pedig forradalmi és kaotikus állapotban vannak. De most ez a helyzet megváltozik abban a pillanatban, amikor Kína, mint politikai tényező, újra megjelent, amióta leverték Jalunál MacArthurnak a hadseregét,⁵⁴⁴ és azóta még inkább szerepel, mint világpolitikai hatalom. Ennek következménye máris észlelhető, és ez az orosz belpolitikára gyakorolt hatás.

⁵⁴³ Rogyion Jakovlevics Malinovszkij (1898–1967), a Szovjetunió marsallja, a 1944–1945-ben ő vezette a szovjet hadműveleteket Magyarországon. 1945-től a távol-keleti hadműveletekben is részt vesz, majd 1948–1956 között Oroszország távol-keleti területeit irányította.

⁵⁴⁴ A koreai háború fordulópontja 1950 október–novemberében, amikor az észak-koreai kommunista erőket támogató kínai csapatok visszaverték a Jalu folyónál a Douglas MacArthur (1880–1964) amerikai marsall által vezetett szövetséges erőket.

Sokat spekulálnak a nyugati lapokban arról, hogy mi is az oka annak, hogy Sztálin kivégezte mindig az ellenzékét, míg Hruscsov nem végzi ki őket. Egyesek azt mondják, hogy Hruscsov sokkal kedvesebb, mint Sztálin – nem hiszem. Nem tudom. *(nevetés)* Mások azt mondják, hogy a rendszer lassanként elpolgárosodik – nem hiszem. Azt hiszem, hogy egy egyszerű tény az oka ennek a megváltozott helyzetnek: amikor Sztálinnak volt egy ellenzéke a kommunista párton belül – legyen az akár, Zinovjev, Kamenyev, Trockij, Buharin vagy Tuhacsevszkij –, ezek a kommunisták a totális állam ellen nem tudták felvenni a harcot külföldi segítséggel. Ők maguk, mint kommunisták, nem tudták volna elfogadni az amerikai vagy angol segítyt, támogatást avval, hogy a kommunista rendszer ellen szervezik a hatalmat. Úgyhogy egyedül harcoltak a rendszer ellen, és persze elbuktak. Most megváltozik a helyzet, abban, hogy ma egy igazi kommunista elfogadhat külföldi segítyt egy külföldi nagyhatalomtól, azaz Kínától, vagyis először történik az, hogy egy belpolitikai ellenzék Oroszországban támogatást nyerhet egy másik nagyhatalomtól, anélkül, hogy ezért megszűnjön kommunistának lenni.

És ez magyarázza azt a tényt, hogy a szegény Hruscsovnak ma igazi belpolitikai problémája van, ami Sztálin idejében nem is létezett, és ennek folytán sokkal nehezebb neki ma a külpolitikában szerepelnie, mint annak idején Sztálinnak. Ezt be is ismerte Hruscsov Párizsban,⁵⁴⁵ feltűnő csak az volt, hogy a sajtó sajnos nem értette meg. Amikor azt a nagy botrányos sajtókonferenciáját adta Párizsban, a *Daily Herald* levelezőjének kérdésére azt felelte: *„Uraim, én már nagyon fáradt vagyok. Undorodom attól, hogy önök mindig azt mondják nekem, hogy hát a szegény Eisenhower, neki kell foglalkoznia a belpolitikájával, ellenzékével, szegény MacMillannek van ellenzéke, nem csinálhatja azt, ahogy ő akarja. Vegyék tudomásul – ordította –, nekem is van közvéleményem, nekem is van belpolitikám, és nekem is van ellenzékeem.”* Először történt meg ’47 óta, hogy egy orosz vezető beismerte, hogy van ellenzéke. Érdekes az, hogy Hruscsovot az utolsó sajtókonferencián – amikor végre ráeszmélt valaki, hogy mit mondott – megkérték, hogy magyarázza ezt meg, és egyszerűen letagadta, ahogy ezt sokszor csinálják, de megvan magnetofonon. Úgyhogy itt már egy új probléma létesült az oroszok szempontjából.

És mindez egy valamit jelent. A hatalmi eltolódás – a kelet- és közép-európai romlás folytán, és az orosz szempontból való romlás folytán és az ázsiai probléma folytán – olyan lett, hogy ma az oroszok először képesek szóba állni, és kezdeni tárgyalni a nyugattal. És pedig komolyan tárgyalni. Én ezt mondom, még annak dacára is, hogy mindenki azt mondja, hogy ők ezt nem akarják, hogy ezt megmutatta a párizsi konferencia.⁵⁴⁶ De a párizsi konferenciának, véleményem szerint, egy nagyon egyszerű magyarázata van. Hruscsovnak semmi érdeke nem volt most komoly tárgyalásba kezdeni, amikor Eisenhowernek már csak 6 hónapos mandátuma van. Igazi tárgyalást csak egy olyan amerikai elnökkel kezdhet, aki legalább négy évig, de majdnem biztosan nyolc évig lesz ott, és akivel tehát szerződést lehet kötni. Ennek folytán az egész mostani csúcskonferenciának csak egyetlen egy értelme volt: mindkét részről propagandát akartak csinálni – Hruscsov a saját céljaira, az amerikaiak a saját belpolitikájuk szempontjából. Nagyon kellemes lett volna, és az egészből csak egy nagy propaganda konferencia lett volna, és aztán csak megegyeznek abban, hogy újra találkoznak a jövő év első felében.

Az történt, hogy Hruscsov – aki nagyon ügyesen szokott taktikázni, és ez nem is feltűnő, mert ahogy ismerjük a történelmet, tudjuk, hogy akkor a legügyesebbek az oroszok, amikor rossz dolguk van, akkor szoktak ügyetlenséget csinálni, amikor a helyzetük javul – itt is ügyes taktikus volt. Neki mindkét dolog sikerült: neki világpropagandája volt, és azonkívül nagyon jól tudta, hogy a jövő év elején az eljövendő új amerikai elnök⁵⁴⁷ újra

⁵⁴⁵ 1960. május 19-én tartott Hruscsov sajtóértekezlet a párizsi Chaillot palotában.

⁵⁴⁶ Habsburg Ottó itt az 1960. május 16–17-én Párizsban megücsült négyhatalmi konferenciáról beszél. A csúcserkekezleten kellett volna összegyűlniük az USA, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország államfőinek, hogy tárgyaljanak a nemzetközi helyzetről. Bár a küldöttségek megérkeztek, maga Hruscsov is, de a konferencia elmaradt, ugyanis a szovjet pártfőtitkár ragaszkodott ahhoz, hogy a május elején a Szovjetunió légtérében lelőtt U-2-es kémrepülőgép tevékenysége miatt Eisenhower kérjen nyilvánosan bocsánatot, és ígérje meg, hogy többet a szovjet légtér nem fogják megsérteni. Erre azonban az amerikai elnök nem volt hajlandó, így a küldöttségek dolguk végezetlenül tértek haza.

⁵⁴⁷ Az 1960-as az amerikai elnökválasztáson, mint ismeretes, John F. Kennedy győzött.

le fog ülni egy amerikai csúcskonferenciára. Úgyhogy neki sikerült a másik dolog is, ami bámulatos volt, hogy elme-
hetett az Egyesült Államokba,⁵⁴⁸ és aztán elutasíthatta Eisenhower, aminek egészen komoly propagandisztikus
hatása volt. Egy bizonyítéka annak, amit állítok, Hruscsov állásfoglalása a német kérdésben. Botrányosan visel-
kedik Párizsban, mindenki azt mondja, na, megint itt a háború. Aztán átmegy Berlinbe, és ott egy olyan beszédet
mond, amiben minden lehetőséget nyitva tart, és nem csinálja azt, amit mindenki várt, hogy nem megy neki Ber-
linnek, és nem is csinál külön szerződést a kelet-németországi kommunista rendszerrel, ahogy Párizsban mindig
mondta, hogy most megköti. De nem köti meg, mert ő tárgyalni akar, és nem akarja most törésre vinni a dolgot,
dacára mindennek. Én azt hiszem, hogy ebbe a világperspektívába kell beállítanunk a Duna-medence problémáját.

A helyzet a következő: a világhatalmi helyzet alapján véve megváltozott. Oroszország ma nem olyan hatalmas,
mint 10 évvel, vagy 5 évvel ezelőtt. És először van Amerikának Ázsiában azon lehetősége, hogy komolyan beszéljen az
oroszokkal, és változásokat nyerhessen az oroszoktól Európában, kifizetvén őket Ázsiában, ahol az amerikai és az orosz
érdekek hosszú távon nagyon erősen egybeesnek, főleg a kínai kérdésben. Ezt az amerikai kormányra készülőkől nagyon
jól tudjuk. Amerika biztonsága és függetlensége az európai probléma megoldásától, Európa egysége megoldásától függ.
Azaz attól, hogy valamilyen formában sikerülnie kell az amerikaiaknak elérni azt, hogy az oroszok vonuljanak vissza
legalábbis Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról. A balkáni probléma egészen más, de ez a három
állam, plusz az orosz zóna Németországban, élő amerikai érdek. Hadd meséljek el egy anekdotát a II. világháborúról.

A II. világháborúban többek között azzal is foglalkoztam, hogy az osztrák problémát képviseljem nyugaton,
és próbáljam elérni azt, hogy állítsák vissza a független Ausztriát. Nagyon nehéz volt, mert senki sem akarta eleinte,
sem az amerikaiak, sem az angolok, az egyetlen támogatást a franciák részéről – először még a francia kormánytól,
amikor Franciaországban volt, aztán De Gaulle részéről – kaptam. Dehát az annak idején nem volt sok, és ennek
folytán ez nagy nehézség volt, főleg az, hogy az angol kormány, főleg Eden, a katasztrofális Eden,⁵⁴⁹ teljesen ellenezte
azt, hogy legyen megint egy Ausztria. Nagyon jól emlékszem, 1943-ban egy nap bent voltam a quebeci konferen-
cián,⁵⁵⁰ és ott a quebeci „citadelle” nagy térségén, amely Saint Laurent-folyó felett van, sétáltam Churchilllel. Chur-
chill egyszer csak megállt, és azt mondta: „*Tudja, az osztrák kérdés engem most nagyon érdekel, mert mi most ráesz-
mélünk arra, hogy Ausztria a Szezei-csatornának a védőbástyája.*” Abban a pillanatban tudtam, meg van nyerve
a csata, mert akkor még a Szezei-csatorna az angol életnek az egyik előfeltétele volt. És hogyha Churchill beismeri,
hogy Ausztria fontos, akkor meglesz az osztrák függetlenség. Éppen ezt mondhatom ma magyar szempontból is.
Amióta tudom, hogy az amerikaiak teljesen megértették azt a tényt, hogy nekik meg kell menteni ezt a hídfőt, és
ennek a hídfőnek olyan erősnek kell lennie, hogy önnön magát meg tudja védeni, azóta biztos vagyok abban, hogy
semmi esetre nem lehetséges egy olyan végleges megoldás Amerika és Oroszország között, amely jönni fog! Egy
ilyen végleges megoldás nem lehetséges addig, amíg az oroszok Magyarországon vannak. És ezért biztos vagyok
abban, hogy az eljövendő tárgyalásokban főleg a varsói és budapesti probléma igen nagy szerepet fog játszani,
és hogy megegyezés, igazi megegyezés csak akkor lehetséges, ha az oroszok ebből a részből kivonultak.

Persze, vannak olyanok, akik azt mondják, hogy mondjuk ez elméletileg nagyon jó, de mi most éljük az atom-
korszakot, a rakétakorszakot, és ebben az időben ezek a természetes védőbástyák már nem is számítanak. Ez sze-
rintem hamis. Először is, senki sem tudja azt, ha netán megint háborúra kerül a sor, hogy igazán fogják-e használni
az atomfegyvert. Mindinkább mondják, hogy senki sem fogja használni, hogy éppen olyan lesz, mint a mérges
gázok a II. világháborúban, akkor sem használták, mert ezek szörnyű fegyverek, és egyesek maguk sem akarnak
tönkre menni, az állam vezetői sem. Azonkívül van egy másik pont is: én nem tudom, hogy Önök ismerik-e egy
igen eszes cseh nevet: Miksche ezredesét.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Hruscsov 1959 szeptemberében látogatott az Egyesült Államokba.

⁵⁴⁹ Antony Eden (1897–1977), a II. világháború alatt, ill. 1951 és 1955 között brit külügyminiszter, majd miniszterelnök (1955–1957).

⁵⁵⁰ 1943. augusztus 12–14. között zajlott.

Miksche ezredes talán ma Nyugat-Európa legnagyobb katonai irányítója. Ma a francia kormány mellett óriási szerepet vállal, és egyike azon kevés cseheknek, aki igazán, szíve mélyéből magyarbarát, aki megérti a Duna-medencei problémánkat. (*taps*) És akivel komolyan tudunk beszélni. Miksche, akinek a befolyása egyre nagyobb lesz a NATO-körökben, bebizonyította már az utolsó manőverek alkalmából, hogy egy atomfegyver használatának csak egyetlen egy komoly következménye lehet: a páncélosok eltűnnek, a gyalogság fog megint szerepelni. És ennek folytán a természetes határok újra szerephez jutnak, már csak azért is, mert a gyalogság ellen nem lehet már a rakétákat felhasználni, és az atomfegyvereket sem, mert egyszerűen annyira szét lehet őket osztani, hogy az atomfegyver használata praktikusán kiesik.⁵⁵² És ennek folytán a természetes határok megint óriási szerepet viselnek az egész politikai elgondolásban, úgyhogy ebből a szempontból is itt tényleges amerikai érdek van. Úgyhogy én azt szeretném mondani: a Duna-medence szempontjából a helyzet nagyon biztos. Nem tudjuk, persze, hogy mikor jönnek a nagy megoldások, de tény az, amióta a nemzetközi helyzet flexibilissé vált, és amióta nyilvánvaló, hogy az amerikaiak megértették azt az élet-halál problémát, amit számukra az európai tisztség jelent, azóta mondjuk Magyarország és a Duna-medence probléma egész más perspektívában jelenik meg a világhatalmak előtt, mint azelőtt.

Most nekünk csak egy probléma maradt hátra, amivel foglalkoznunk kell: mit tehetünk mi magyarok ebben a helyzetben, mit lehetne csinálni? Hát kérem szépen, én azt hiszem, először meg kell értenünk azt, hogy Magyarország a Duna-medence szíve. És ennek folytán minden megoldásban Magyarországnak igen komoly szerepe kell legyen. De hogy igazi szerepe legyen, ahhoz szükséges egy dunai egység. Dunai egység pedig csak akkor lehetséges, hogyha tényleg sikerül kibékülnünk azokkal a nemzetiségekkel, akik bent élnek a Duna medencéjében. És akkor lassan ezt integráljuk majd az egész nagy Európai Közösséggel, amely lassan most föllépül. Ezt csak úgy csinálhatjuk, hogyha őszintén elfogadjuk a népek önrendelkezési jogát, persze egy nagyobb közösség keretében. Másrészt próbáljunk meg mindenkivel már ma kibékülni és megbarátkozni a Duna-medence többi népeivel, földadván egy bizonyos nacionalizmust, amely általában túl sok népnek a hibája. Persze, nagy különbség van között a hazafiasság között, ami szükséges, és a nacionalizmus között, ami éppen a 19. századnak a materializmusából született, és amely szétrobantotta Európa egységét.

Nekünk, főleg az emigrációban, három dolgot lehet csinálni. Az első, hogy mi magyarok szét vagyunk szórva az egész világon, és sikerült hallatlan értékes kapcsolatokat létesíteni. Magyarországnak még olyan propagandalehetősége nem volt, mint ma. Önök többnyire nem látták a második világháborút, mondjuk a nyugati oldalról, tehát nem láthatták azt, hogy mit jelentett annak idején a beneši gépezetnek a működése. Hogyha sok baj történt Európában, az nagyobb részt a beneši propagandának köszönhető. Mint például, ahogy a szudétánemeteket kidobták a saját országukból. Azonkívül a rendezéseket ő készítette elő. De ezt csak úgy csinálhatta, hogy volt már egy hatalmas cseh emigráció, el volt helyezve az összes amerikai egyetemeken, és onnét kezdett komolyan szerepelni, és politikai befolyást gyakorolni. Ma ez az emigráció már egy kissé kivénült. Ellenben jött az új magyar emigráció, és bármennyire szomorú is a mi szempontunkból az, hogy most szétszóródtunk a világon, hogyha a magyar felhasználja ezt a hallatlan lehetőséget – és mindnyájunknak nyílik ilyen lehetőség –, akkor ezt a helyzetet minden eddiginél jobban fel lehet használnunk egy konstruktív politikához.

Nézzék, kérem szépen, az egyes embernek – főleg a demokratikus rendszerekben – hallatlan befolyása van, csak ezt a legtöbb ember nem tudja. Én mindig szoktam a barátaimnak egyet az emlékezetükbe hozni: amikor a VII. Eduárd királynak volt az a bizonyos botrányos dolga Angliában, amikor Mrs. Simpsont feleségül akarta

⁵⁵¹ Ferdinand Otto Miksche (1905–1992), cseh származású francia ezredes, De Gaulle közvetlen munkatársa.

⁵⁵² Habsburg Ottó Miksche 1955-ben publikált, katonai körökben jelentős visszhangot kiváltó könyvében megfogalmazottakra utal (*Atomic Weapons and Armies*. London, Faber and Faber, 1955).

venni,⁵⁵³ hát kérem szépen, az angol közvélemény teljesen megrettent. A parlament egy része a király mellett volt, a másik része azt mondta, hogy le kell, hogy mondjon. Az angol egyház a király ellen volt, a szakszervezetek mellé álltak. Úgyhogy már egyáltalán nem volt biztos, és a végén már csak egyetlen egy hatalom volt Angliában, amely egyik vagy másik oldalon még nem szólalt volna meg, és ez volt a hatalmas *London Times*.⁵⁵⁴

Annak idején a *Times* főszerkesztője Sir ...*(a név nem érthető)*⁵⁵⁵ volt, aki nekem maga mesélte el a dolgot. Egy nap úgy érezték, itt most már nem lehet így vezetni a dolgot, kell, hogy a *Times* is állást foglaljon. Összehívták a szerkesztőséget, és azt mondták, mitévők legyünk. Valaki azt mondta, hát kérem szépen, olvassuk el az olvasóink leveleit, és lássuk, hogy mit akar a közvélemény. Erre föl odahozták a szerkesztőségbe a *The Times* olvasóinak leveleit. Összevissza 51 levelet írtak az olvasók, és ebből egy kis többség amellett volt, hogy a király mondjon le. Másnap reggel a *The Times* tehát kiállt amellett, hogy a király mondjon le. Ezzel megbuktatták VII. Edvárdot.⁵⁵⁶ Szóval, valami harmincnégy vagy harmincöt ismeretlen kis angol, aki akkor a *Times*-nak levelet írt, eldöntötte Anglia sorsát ebben a sorsdöntő pillanatban.⁵⁵⁷ Ezt, ne felejtjük el, mindnyájan – ha nem is ilyen dramatikus feltételek mellett, de – megcsinálhatjuk. És nekünk sokkal több a befolyásunk. Ennek folytán használjuk fel ezt a lehetőséget, ahogy annak idején a beneši propaganda fölhasználta.

A második pont: a többi emigrációkkal, a többi Duna-medencei nemzetek emigrációival tartjuk fent a kapcsolatot. Próbáljuk már ma előkészíteni azt az együttműködést, amelyre feltétlen szükség lesz a jövőben.

És végül, hogyha még valamit mondhatok, ez az, hogy ezt a diplomáciai feladatot, amely ma a mi feladatunk – mindnyájunknak feladata –, csak akkor tudjuk keresztülvinni, hogyha igazán egységesek maradunk. Azt hiszem, a magyar egységnek egy egészen szimpla előfeltétele van: és ez az, hogy mi, emigrációban élő magyarok, nem fogjuk eldönteni, hogy mi lesz Magyarországon a felszabadítás után. Ezt csak az otthon maradt nemzet (*zajongás*) tudja eldönteni. Nézzék, kérem szépen, itt az emigráns politikusok mindig veszekednek, azt mondván, hogy van egy '45-ös legitimitás, van egy '48-as legitimitás, és van egy '56-os legitimitás. Én őszintén mondom, nem hiszek egyik ilyen legitimitásban sem, mert a magyar legitimitás otthon van, és otthon marad. És nekünk az egyetlen kötelességünk és feladatunk, hogy ezt szolgáljuk, bármi legyen a magyar döntés azután. Ne foglalkozunk tehát avval a problémával, hogy mi lesz holnap Magyarországnak az alkotmánya. Mi lett volna Magyarországon gazdaságilag, szociálisan. Szolgáljuk a nemzetet, úgy, ahogy a nemzet holnap dönteni fog! Hogyha mi ezt elfogadjuk, akkor tényleg egységesek lehetünk, mert akkor már nincs sem jobboldal, sem baloldal. Akkor csinálhatunk egy igazi nemzeti összefogást, és akkor lehetünk azzá a hatalmas fegyverré, amellyel igazán szolgálhatjuk az otthon maradtakat, avval, hogy itt külföldön előkészítjük azokat a lehetőségeket, amelyek föltétlenül nyílni fognak a magyar nemzet szempontjából.

Még egyszer szeretném mondani: a kilátások, szerény véleményem szerint, nem rosszak. A kilátások, azt hiszem, optimizmusra jogosítanak. Ellenben éppen ez az optimizmus ránk nagy feladatot hárít, hogy most összefogva készítsük elő azokat a nagy lehetőségeket. Gratulálok, hogy önök itt a zürichi egyetemen kezdenek komolyan foglalkozni a Duna-medence problémáival. Világítsák meg minden oldalról, minden szempontból!

⁵⁵³ Habsburg Ottó tévesen VII. Edvárdról beszél; valójában VIII. Edvárd (1894–1972) brit uralkodóra gondol, aki 1936-ban került a trónra, és bejelentette, hogy feleségül kívánja venni Wallis Simpson, egy kétszeresen elvált amerikai nőt. Az uralkodó azonban nem vehetett feleségül valakit, akinek korábbi két férje még életben volt, mert a király egyben az anglikán egyház feje is, és az egyház elutasította az újraházasodást elvált személyek esetében. A király ezért 1936. december 11-én lemondott, majd 1937-ben feleségül vette Wallis Simpson Franciaországban. A trónon öccse követte. A lemondás hátterében ott állt az a tény is, hogy VIII. Edvárd és későbbi felesége különösen szoros kapcsolata a hitleri birodalommal nehezen volt elfogadható a brit kormány számára.

⁵⁵⁴ Vélhetően a *The Times* brit napilapra gondol, amit korábban *The Times of London* néven is emlegettek.

⁵⁵⁵ Az említett név nem érthető, de a *The Times* főszerkesztője ekkor George Geoffrey Dawson (1874–1944) volt, aki valóban szerepet játszott VIII. Edvárd király lemondásában.

⁵⁵⁶ Habsburg Ottó következetesen tévesen – VII. Edvárdként – említi VIII. Edvárd királyt.

⁵⁵⁷ A valóságban nem csak a *The Times*, hanem a brit lapok többsége is a házasság ellen volt, és ez a nyomás valóban szerepet játszott az uralkodó lemondásában.

Hogy aztán ott, ahová önöket állítja majd a sors – itt Svájcban, vagy máshol Európában, esetleg az Egyesült Államokban – működjön azért a Duna-medencei összefogásért; működjön azért, hogy legyen egy olyan megoldás ott, a világpolitika eme kritikus pontján, legyen a felszabadítás órájában is egy olyan megoldás, amelyben a mi magyar nemzetünk megéled, szabad lehet, és végre azt a biztonságot élvezheti, amelyet 1956-ban kiérdemelt. (taps)

KÉRDÉSEK

[az első kérdés hiányzik a hangfelvételtől – a válasz alapján valószínűsíthető, hogy Trianonra, illetve a szomszédos népek emigráns csoportjaira vonatkozott]

A június 4-én megjelenő cikkekből egyetlen egy sem volt, amely azt mondta volna, hogy Trianon egy helyes vagy pozitív megoldás, de rengeteg kritikus cikk jelent meg mind az angol, mind az amerikai sajtóban. Az embernek vaknak kell lennie, hogyha nem érti meg azt, hogy ott egy óriási és végzetes hiba történt, amikor egy szabad dunai megoldás helyett egy olyan megoldást hoztak, amelynek szükségszerűen katasztrófához kellett vezetnie, ahogy ezt annak idején például Jacques Bainville, a kitűnő francia politikus a könyvében, a *Les conséquences politique de la Paix*-ben meg is írta.⁵⁵⁸ Ebből a szempontból, azt hiszem, most már egészen egyhangú a vélemény a külföld szempontjából.

Nos, mit gondolnak a szlovákok és a horvátok vezetői? Felmerül először is, hogy kik a szlovákok és a horvátok vezetői ma? Itt különbséget kell tenni az emigrációs elemek és azok között, akik bent vannak – akik bent vannak, azt nem tudjuk, legalábbis én nem tudom, hogy mint vélekednek erről. Én azonban azt hiszem, hogy ami a szlovákokat illeti, már csak azért is várható, hogy ők valamiféle megoldást keresnek, mert ugye az ember csak olvassa azokat a pöröket, amiket most a rendszer vezetett a szlovákok ellen, még a szlovák kommunisták ellen is. Mindig azzal támadják őket, hogy ők meg akarnak egyezni Magyarországgal. Úgyhogy legalábbis a szlovákoknál valamilyen közös megoldásra szükség van, mert ők többé-kevésbé ki akarnak válni kivétel nélkül a csehszlovák államból. Ami a horvátokat illeti, talán még nehezebb, mert ott még az emigrációs emberekről sem lehet mondani, hogy milyen vélemény alakult ki, mert a horvát emigráció talán az összes emigráció között az, amely ma a legnagyobb rendetlenségben él. Úgyhogy, őszintén szólva, senki nem tudja, ki mit jelent a horvát emigrációban. A szlovák emigrációban a magyar kapcsolatok nagyon élőek, ezt most tapasztaltam Münchenben. Volt ott az ún. szudétanémet nap,⁵⁵⁹ ott voltam, és ott volt az összes szlovák emigráns politikus. Az első pillanattól mindenki németül beszélt, mert muszáj volt, de aztán 5 perc múlva mindnyájan magyarul beszéltünk. (nevetés)

Megkérem az előadó urat, hogy ismertesse az 1943-as quebeci konferencia Duna-völgyi, különösképpen magyar vonatkozásait!

A fő magyar vonatkozású döntések tulajdonképpen '44-ben történtek, nem annyira '43-ban. Hogyha, mondjuk, téma szerint akarnék evvel a problémával foglalkozni, akkor inkább úgy szeretném ezt magyarázni, hogy mi történt a magyar kérdéssel az egész háború alatt.

Mert a következő volt: amíg Teleki Pál élt, a nyugati kapcsolatok Budapestről eléggé élők voltak, tehát akkor még Magyarország – legalábbis technikailag – semleges volt, ennek folytán a kapcsolatok elég jól funkcionáltak. Aztán jöttek a szerencsétlen események, amelyek berántották Magyarországot a háborúba, és akkor azután

⁵⁵⁸ Jacques Bainville (1879–1936), francia történész, újságíró, akadémikus, monarchista politikai mozgalom tagja, de aktív politikai szerepet soha nem vállalt. Habsburg Ottó által említett könyve: *Les conséquences politiques de la paix* [A béke politikai következményei] (Paris, Nouvelle librairie nationale, 1920).

⁵⁵⁹ 1950-től évente megrendezett esemény, amelyen megemlékeztek az 1938-as müncheni egyezményről.

– főleg Kállay miniszterelnök idejében – újra, de akkor már titkokban, felvették a kapcsolatokat a nyugattal. Ez már '42-ben volt, én akkor Washingtonban voltam, és Kállay hozzám fordult, hogy újra csináljunk valamit, hogy próbáljuk megsegíteni most az ország helyzetét. Akkor Kállayval felvettem a kapcsolatot Lisszabonon keresztül, ahol magyar követ volt akkor Wodianer,⁵⁶⁰ és én akkor az egyik öcsémet odaküldtem, aki felvette a kapcsolatot Wodianerrel. Úgyhogy utána relatíve könnyű volt Washingtonból Lisszabonnal levelezni, vagy inkább sürgönyözni, mert mindjárt a legelején megegyeztem, hogy fölhasználhatom az összes amerikai szolgálatokat, diplomáciai szolgálatokat arra, hogy a sürgönyöket gyorsan lehessen küldeni a magyar ügyekben Lisszabonba, és onnét aztán tovább. Utána viszont sokkal jobban kellett vigyázni, mert a Hitlerék nagyon vigyáztak arra, hogy mi történik ott. És akkor a tárgyalások a következő vonalban voltak: akkor még az az elgondolás volt, hogy a szövetségesek a Balkánon partra szállnak. Akkor persze Magyarországnak is óriási szerepe lett volna. Ez sajnos azután,⁴³ végén megdőlt, amikor orosz nyomásra feladták ezt a tervet. Rooseveltnek és Churchillnek terve volt a balkáni partaszállítás. Amit mi próbáltunk csinálni, először is: megmenteni Magyarországot számára a visszacsatolt vidékeket. Másodsor: Magyarországot valamilyen formában úgy kivinni a háborúból, hogy a szövetségesek valamiképp védjék meg azután Magyarországot függetlenségét, mert akkor már érezhető volt, hogy az oroszok közelednek.

A tárgyalások egyszer jól mentek, egyszer kevésbé jól mentek, ez attól függött, hogy kinél volt a nagyobb befolyás. Budapesten is voltak nehézségek, az is érthető, tudja Budapesten sokszor nem is értették meg, hogy milyen komoly a világhelyzet, még a kormányférfiak sem, kivéve Kállayt. Ő jól értette, ő tudta jól, hogy el van veszve a háború, de a többiek – talán Bethlen István is értette, aki akkor elég közel állt a kormányhoz – kevésbé értették azt. És sajnos, kérem szépen, hogyha a katonák beleszóltak, az mindig katasztrófális eredménnyel járt akkoriban. És akkor az eredmény nagyon kellemetlen volt. Tárgyaltunk '43-ban, jól jött egyszer egy egyezmény az amerikai és a magyar kormány között. Az amerikai kormány megígérte, hogyha Magyarország átáll kellő pillanatban, a visszacsatolt területeken népszavazást engednek meg, amiről akkor úgy tudtuk, hogy Magyarország meg fogja nyerni. De aztán a románok átálltak '44 legelején,⁵⁶¹ és ezzel persze a helyzetünk sokkal nehezebbé vált. Jött a Sztójay-rendszer, akkor nem lehetett semmit sem csinálni, mert ő teljesen kiszolgálta a németeket. Aztán jött a Lakatos-rendszer, Lakatos miniszterelnök és a Hennyey külügyminiszter, akik nagyon komolyan és rizikóval próbálták kimenteni az országot ebből a tragikus helyzetből. De aztán jött október, és azzal teljesen vége volt, a Szálasi-kormány már nem is lehetett beszélni, az már az örület kormánya volt, úgyhogy avval már nem lehetett boldogulni. A döntések tehát '43-ban elég jók lettek volna Magyarország szempontjából. Persze, ott is megmutatkozik, hogy mi egy egész kis porszem voltunk az egész világpolitika szempontjából, és ennek folytán annyira függünk a világpolitikától, hogy a végén még a legjobb akarat sem tudta volna megmenteni Magyarországot.

Minek az árán vonultak ki az oroszok Ausztriából? Nem ezáltal pecsételődött-e meg véglegesen a kelet-európai államok sorsa?

Ahogy én látom a helyzetet, tényleg nem volt biztos a geopolitikai helyzet ezen tárgyalások alkalmával. Az oroszoknak először is jobb volt kivonulni Ausztriából. Ausztriában nem lehetett nagyon nagy sikert elérni, mert ott egy független kormány volt, Bécs négy zónára osztva, az osztrák állam javarésze amerikai, angol és francia kézen. Azonkívül, az oroszok először akkor kezdtek foglalkozni tárgyalási lehetőségekkel. És ennek folytán az osztrák ponton lehetett engedni. Máshol nem lehetett, mert ott népi demokráciák voltak. Ausztriában nem volt népi demokrácia, úgyhogy a kommunizmus szempontjából nem volt árulás kivonulni Ausztriából. Azonkívül föltétlenül azt remélték az oroszok, hogy ha kivonulnak Ausztriából, azzal ráveszik a németeket arra, hogy ők is egy neutralisabb politikát kövessenek, ami aztán nem történt meg. Mert az oroszoknak technikai szempontból a kémke-

⁵⁶⁰ Wodianer Andor (1890–1964), Magyarország lisszaboni követe 1939–1944 között.

⁵⁶¹ A románok 1944. augusztus 23-án álltak át hivatalosan a Hitler-ellenes szövetség oldalára.

dési rendszere a legjobb a világon, de politikailag irdatlan rosszak. Nem értik meg a népeknek a pszichológiáját, különösen nem az amerikaiakat. Például, mikor odaát voltam Amerikában az egyik úr, aki Hruscsovval végiglátogatta az egész Egyesült Államokat, azt mondta, hogy ami a legbámulatosabb, hogy Hruscsov technikailag már igen jól ismerte azelőtt is az országot, de pszichológiailag semmit sem értett meg az egészből – például az emberek barátságosan üdvözölték, és ő azt hitte, mindazok, akik üdvözlik, kommunisták. Egyszerűen azt hitte. És amikor elkezdték neki magyarázni, azt mondta: én ezt jobban tudom.

(Kaposi Béla:) Nem értem Roosevelt szerepét. Roosevelt óriási belpolitikát csinált (New Deal), megnyerte az egész háborút, de a szovjetnek eladott 100 millió embert, úgy, mint egy láda narancsot vagy egy vagon marhát. Beengedte az orosz Európába. Duna-medence, Kárpát-Ukrajna, ... Mivel magyarázhatóak ezek a kétbalkezes megoldások? Amikor Churchill sorban figyelmeztette, és sokkal jobb megvalósításokat akart. Invázó délről, elvágni az orosz Európától. Miért engedtek mindenben Sztálinnak, amikor pénzzel, hadianyaggal ők segítették?

Kérem szépen, a helyzet a következő volt: először is az, hogy az egyik a két nagy szövetséges között ma mint próféta jelenik meg, és a másik nem. Az, hogy a Roosevelt mindenért felelős, és a Churchill semmiért, annak egy egyszerű magyarázata van: Roosevelt '45-ben meghalt, és ennek folytán nem tudott beszélni, Churchill pedig 10 évre rá megírta a memoárjait, és ott bizonyos dolgokat úgy prezentálhatott, ahogy ő neki tetszett. *(nevetés, taps)*

De azonkívül Rooseveltnek a tragédiája az volt – én elég jól ismertem –, hogy ő egy teljesen jóakarátú ember volt, de neki minden túl könnyen sikerült az életében. Ahogy mondjuk, mázlija volt. És ennek folytán a belpolitikában 100%-osan sikeres volt. Sokszor beszéltem vele ezekről a problémákról, ő azt gondolta, hogy a külpolitikában is éppen olyan szerencsés lesz. És mindig úgy érezte, hogy hát akkor most csapjuk be az oroszokat a háborúban, és majd, ha a háborúnak vége lesz, akkor szépen megint kidobjuk onnét őket. Ő nem spekulált arra, hogy meghal. Azt előre egyik politikus sem tudja, hogy meg fog halni, mert sosem gondolnak az utódlásukra, ez az egyik tragédiája az embernek. De kérem szépen, a helyzet úgy volt, hogy biztosra vette, hogy majd rendbe szedi a gazdasági a hatalmával, befolyásával, diplomáciai tudásával, amit a háború alatt engedett. Vele az első hiba, ami történt – és mondjuk a háborúnak az oszlopos hibája – a casablancai kijelentése volt, amikor az *unconditional surrender* szót, a feltétel nélküli megadást kívánta. Ott Sztálin végtelenül bölcsen nem kérte, csak az amerikaiak kérték és az angolok. És ennek folytán attól a pillanattól kezdve diplomáciailag az oroszok még mindig tárgyalhattak a németekkel, amikor jól esett nekik. Az angolok és az amerikaiak már nem tárgyalhattak, mert olyan föl-tételeket kaptak, hogy lehetetlen. Ennek folytán Roosevelt mindinkább nehéz helyzetbe került.

1943 óta Roosevelt már egy haldokló ember volt. Én magam láttam, a legőrültebb fejfájásai voltak. Hogyha az ember vele beszélt, az egyik nap nagyon briliáns volt, másnap egyszer csak ráeszmélt az ember, mialatt az elnökkel beszélt, hogy már nem is tudja, hogy kivel beszél, és nem is tudja, miről beszél. De elvben ő a jót akarta még ebben a kérdésben is, a balkáni kérdésben. Mert, kérem szépen, ennek a tényleges történelme ennek az egész balkáni tragédiának a következő.

Amikor a teheráni⁵⁶² megbeszélés előtt voltak az ún. moszkvai tárgyalások,⁵⁶³ Churchilllel megegyeztek abban, hogy ők a Balkánra küldik a hadsereget, már csak azért is, mert a német főparancsnoka a Balkánnak akkor még a General von Rendulic⁵⁶⁴ volt, aki kész lett volna beengedni az amerikaiakat és az angolokat. Ő már látta, hogy milyen katasztrófa, hogy Hitler a német nemzet felelőse. És akkor lementek a teheráni tárgyalás előtt Kairóba, ott találkoztak a Chang Kaj-sekkel, és ott egymás között megbeszélték azt, hogy hát ők egységesen kívánják

⁵⁶² A teheráni konferencia 1943. november 28. – december 1. között zajlott.

⁵⁶³ A moszkvai külügyminiszteri konferenciát 1943. október 19–30. között tartották. Habsburg Ottó által említett megegyezés azonban nem született.

⁵⁶⁴ Lothar Rendulic (1887–1971), osztrák származású német táborszernagy. 1943–1944 között a páncélos erőket vezette Jugoszlávia területén, de Habsburg Ottó állításával szemben nem ő volt a balkáni régió főparancsnoka, hanem Maximilian von Weichs (1881–1954).

azt, hogy először is a Balkánon nekimenni Hitlernek. Rendben van, átutaztak Teheránba. És az a megbeszélés a Roosevelttel és a Churchilllel a katonáikról szóltak. Szóval a Franklin amerikai részről és Winston angol részről. Feljöttek Teheránba, és három napig tárgyaltak a Sztálinnal. Sztálin folyton azt mondta, hogy ő nem fogadja el a partaszállást a Balkánon, ő azt kívánja, hogy Franciaországban szálljanak partra. És a harmadnap, mikor már nem tudták, hogy mitévők legyenek, mert ez egyik ezt, a másik kettő azt mondta. Egyszer csak Sztálin azt mondta: nézzék uraim, nem fogunk így boldogulni, csináljuk a következőt: ez nem politikai kérdés, hanem tisztán katonai kérdés. Hívjuk fel tehát a general Marshallt,⁵⁶⁵ az amerikai generálist, és ő döntsön közöttünk, hogy mi történjen. És hát persze, úgy a Roosevelt, mint a Churchill ezt örömmel elfogadta, mert közölték a Marshallal Kairóban, hogy mit akarnak, és Marshall akkor 100%-ig amellelt volt, hogy a Balkánon kell partra szállni. Behívták a Marshallt, a három úr ott ült az asztalnál, és föltették neki a kérdést, hogy mi az ő felfogása. És Marshall egyszerre csak – anélkül, hogy bárki ezt várta volna nyugati részről –, azt mondta: Sztálinnak van igaza, nem lehet a Balkánra partra szállni, hanem csak Franciaországban. Kérem szépen, ez tény, be is van ismerve egyes memoárokban. Ez a nagy titka az egész helyzetnek, hogy mi is volt a Marshall politikája. Hogyha nagy politikai döntésekről volt szó, mindig ott volt a helyszínen Európában és Kínában is, és minden helyen az oroszok javára döntött. Nem tudom, mi az oka ennek, de ez tény. Történelmi tény.

Hogyan értékeli Ön az 1956-os magyar szabadságharcot, és mi az Ön saját véleménye a szabadságharc kivégzett vezetőiről: Nagy Imréről és Maléter Pálról?

Kérem szépen, ami a szabadságharcot illeti, nem is tudjuk túlértékelni a szabadságharcot, a sikerét, mert én ma is azt hiszem, hogy ez egy sikeres szabadságharc volt. Természetes, hogy nekünk, akik mindent a saját életünkben 2–3 éven belül akarunk, nagyon nehéz megértenünk azt, hogy ilyen dolgok sokszor sokkal hosszabb lefolyásúak. Mégis azt mondom, hogy a magyar szabadságharc föltétlenül nem vészett el 1956. november 4-én. Hanem, hogy már akkor is egy hallatlan siker volt, és hogy az igazi sikerek a jövőben lesznek. Ami az aktuális sikerét illeti, az az, hogy először bizonyította, hogy még a totális hatalomnak is vannak határai. Mert nézze, én egy évvel ezelőtt azt írtam egy könyvemben, hogy hát a magyar szabadságharc teljesen sikeres volt, mivel megdöntötte a totális hatalmat. Mire föl valaki azt írta, dehogy, nem döntötte meg, mert győztek a kommunisták.

Kérem szépen, véleményem szerint a kulcspont – mondjuk most elvi szempontból – mégis az, hogy '56 november 4-én már egy egész új fázis kezdődött, mert ez már nem volt forradalom, hanem külső háború. Szóval, a forradalom olyan sikeres volt, hogy az oroszoknak csak egy külső háborúval sikerült elintézniük, ez nem változtatott egyelőre a helyzeten. De alaposan megváltoztatta a totális hatalom szempontjából. Én azt mondom, hogy ennek a századnak a legnagyobb sikere lett, nagyobb távlatból nézve. Főleg azért, mert nem volt terv – azt önök jól tudják, hogy mindazok az állítások, hogy ez valahonnét külföldről lett volna szervezve, nem igazak. Mert én még nagyon jól emlékszem, 1956 október legelején ott voltam az Egyesült Államokban, rövid látogatást tettem, beszéltem az amerikai kormány vezető férfiaival, és mondtam nekik, Uraim, kérem szépen, valami történik Magyarországon, én nem mondhatom önöknek, hogy milyen formában történik, de egy olyan megmozdulás érződik a közhangulatban, hogy itt lesz valami nagyon nagy, és kérem, készüljenek elő, mert lehet valamilyen politikai döntést hozni. És erre föl mindenki azt mondta, hogy az lehetetlen, ha a mi agenseink nem látnak semmit, nem történik semmi, mi nem szervezetünk semmit, tehát nem történik semmi. (nevetés).

De kérem szépen, ez az állásfoglalás nem annyira nevetséges, ahogy most látjuk. Ne felejtsek el, akkor még az volt a hivatalos tézis, hogy forradalom egy totális kormány ellen lehetetlen. Mindenki ezt hitte nyugaton, hogy ez teljesen ki van zárva. Csak aztán a magyar forradalom bebizonyította, hogy igenis lehetséges.

⁵⁶⁵ George Marshall (1880–1959) amerikai tábornok, az 1947-ben meghirdetett „Marshall-terv” névadója.

Na mármmost, ami az egyes vezetőket illeti, nekem nagyon nehéz ítéletet mondanom, már csak azért is, mert személyesen sem Nagy Imrét, sem Malétert nem ismertem, úgyhogy ítéletet valaki fölött csak akkor lehet hozni, amikor az ember igen jól ismer valakit. Kérem szépen, amit én láttam – Nagy Imrét csak a rádión hallottam –, azt mondom, hogy amit ő 1956. november 4-én reggel mondott, azok olyan gyönyörű szavak voltak, hogy ott igazán a magyar nemzet nevében beszélt. Kérem szépen, nem kell mondanom, hogy mindenben nem egyeztem meg Nagy Imre belpolitikai programjával, de abban a pillanatban ő a Magyar Rádióban a nemzet politikusa volt, és bármi lehetett is a bűne a múltban, ezek az utolsó szavak, amelyek biztosan történelmi szavak, ezek bekerülnek a magyar történelembe, és nem lesznek a legrosszabb oldalai a magyar történelemnek. (*taps*)

Miért nem segítettek az amerikaiak az 1956-os magyar szabadságharcban?

Kérem, erre több ok van. Az első az, hogy nem mertek csinálni semmit, nagyon féltek akkor még az oroszától, azt hitték, hogy sokkal hatalmasabbak, mint ahogy tényleg voltak. Azonkívül teljesen előkészületlenül találta őket politikailag. Az utolsó pont, amit mi nem tudhattunk, a választások voltak az Egyesült Államokban. És tudja, sajnos ez egy tény, amivel számolnunk kell, hogy ha választások voltak, teljes az amerikai politikai paralízis. Nem felejtve azt, hogy még a szuezi katasztrófa is közeledett. Talán még boldogulhattunk volna Szuezt nélkül, de a szuezi katasztrófa és az amerikai választások, plusz az amerikai külügy, plusz az a tény, hogy nem voltak előkészülve – teljes paralízist hozott magával.

Aztán történt még valami. Nézze, hogyha az UNO⁵⁶⁶ akkor az Assembly⁵⁶⁷ döntéseit elfogadta volna, Hammarskjöld⁵⁶⁸ azt tette volna, amit a közgyűlés kívánt volna tőle, talán még lehetett volna csinálni valamit. De volt akkor, és van ma is az UNO főtitkárságában valaki, aki nem kifejezetten barátja a magyar nemzetnek. Ellenkezőleg, nem akart segíteni, és ma is mindenben megobstruálja a magyar ügyeket, ahogy ezt most láttuk is a Bang-Jensen⁵⁶⁹ ügyben. Én régen ismertem Bang-Jensent, talán 20 éve jól ismertem. És ha valaki azt meséli, hogy a Bang-Jensen öngyilkos lett, aki ismeri őt, az tudja, hogy ez nem igaz, ott egészen más erők működtek közre. És hát azon kívül az is tény, hogy a Hammarskjöld annyira szerette az arabokat és gyűlölte a zsidókat abban az időben, hogy inkább Szuezzel foglalkozott, mint a magyar forradalommal, a magyar forradalom nem érdekelte.

Felmerül a kérdés, hogy az '56-os magyar forradalmat az orosz provokáció váltotta-e ki?

Nem hiszem, hogy tényleg az oroszok provokálták volna ki, de ezt önök itt a helyszínen jobban tudják. Nekem az volt a benyomásom, hogy nem. Az oroszokat éppen olyan váratlanul érte a magyar megmozdulás, mint a nyugatot. Ez abban is megmutatkozik, hogy november elejéig nyilvánvaló, hogy az orosz politika még nem döntött; hogy bizonytalanság uralkodott. Azonkívül az a tény – ez a személyes véleményem, nem tudom, hogy igaz-e, nagyon nehéz ezekben a dolgokban azt mondani, hogy igaz, de én még ma is azt hiszem –, hogy a magyar kormány november első napjaiban kérte,⁵⁷⁰ hogy ismerjék el Magyarország neutralitását. Hogyha akkor a nyugatiak ezt azonnal elismerték volna, elismertették volna az UNO-val, akkor még egy kétharmados többségük is volt, akkor talán az események máshogy alakultak volna, mert az elismert neutralitás ellen az oroszok sokkal nehezebben tudtak volna reagálni, mint úgy, mikor nem ismerték el a magyar neutralitást.

⁵⁶⁶ az ENSZ

⁵⁶⁷ az ENSZ Közgyűlése

⁵⁶⁸ Dag Hammarskjöld (1905–1961), svéd politikus, az ENSZ főtitkára 1953 és 1961 között.

⁵⁶⁹ Povl Bang-Jensen (1909–1959), dán diplomata, az ENSZ által az 1956-os forradalommal eseményei feltáró ún. Ötös Bizottság másodtitkára. Mivel Bang-Jensen nem volt hajlandó kiadni a bizottság által kihallgatott magyar tanúk nevét, félve attól, hogy azok Magyarországon maradt családját meghurcolnák, Dag Hammarskjöld, az ENSZ akkori főtitkára fegyelmi eljárást indított ellene. 1959. november 25-én, a magyar ügy tárgyalásának napján a dán diplomatát a New York-i Alley Pond Parkban átlótt jobb halántékkal találták (egyébként balkezes volt). Az esetet öngyilkosságnak minősítették.

⁵⁷⁰ A magyar kormány 1956. november 1-én tett semlegességi nyilatkozatot.

A nagyhatalmak között létezik-e olyan megegyezés, amely a status quo és a vasfüggöny fennmaradásának kedvez? Mi a jaltai szerződés lényege?

Kérem szépen, itt a következő a probléma: van-e a jaltai egyezményeknek bizonyos titkos paragrafusa, ami még nem került nyilvánosságra? Van, ez egész biztos. Egyesek csak azért nem hozták nyilvánosságra, mert annyira röstellik, hogy nem akarják publikálni. *(nevetés)* Azok már csak történelmileg is érdekesek lennének, de azokat nem fogják publikálni engedni, habár – legalábbis az illetékes kormányok – azt állítják, hogy már mindent publikáltak. Kettőről tudok, amit még nem publikáltak, két ilyen kisebb egyezményről. Egyezmény a világ felosztásáról – őszintén hiszem, hogy erről egyezmény most már nem létezik. Szóval voltak bizonyos egyezmények, de ezek időben meg voltak határozva, és ezek ma már nem léteznek, annál is inkább, mivel mindkét részről mindenki megérti, hogy minden ilyen szerződés *rebus sic stantibus*⁵⁷¹ marad érvényben. A *rebus sic sanctibus* megváltozván, maga a szerződés, mint politikai tény, még létezik, de mint titkos szerződés már nem létezik, ami a mi problémánkat: Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia problémáját illeti.

Miben látja Ön a nyugati nagyhatalmak vezetőinek gyengeségét illetve tehetetlenségét a szovjet imperializmussal szemben?

Nézze, arra rengeteg ok van. Először is, a nyugatiak közül sokan – de nem az első rangú politikusok, hanem a második vonalból – még ma is azt hiszik, hogy a kommunizmus a jövő és a demokrácia a múlt. És ők ennek folytán azt hiszik, hogy egyszer majd jön az a pillanat, amikor ezek diadalmaskodni fognak, és nekünk úgyis végünk lesz, akkor inkább alkalmazkodjunk most. Ennek a tipikus esete Nehru, India miniszterelnöke. Kérem szépen, én ismerem az urat, elég jól ismerem, és ez az ő felfogása. Ő nem szereti a kommunistákat, egyáltalán nem szereti, de az a véleménye, hogy muszáj, hogy diadalmaskodjanak, és ennek folytán inkább kollaborál már ma, remélve, hogy nem azonnal akasztják fel őt a jövőben. *(nevetés)* De kérem, ez sokkal nagyobb, pszichológiai tartalom, és csak most eszmélnek rá lassanként az illetők, hogy a kommunizmus nem egy olyan nagy erő, és hogy főleg ma ideológiailag rengeteget veszített, és hogy ma már nagyon agresszívan fel tudnak lépni velük szemben. Például senki sem eszmélt rá arra, hogy múlt évben volt a hatalmas kommunista francia pártnak az Ivry-i kongresszusa.

Ezen az Ivry-i kongresszuson az Etienne Fajon,⁵⁷² aki a fiatalságnak és szakszervezeti szervezkedéseknek a főtitkára, egy kétórás beszédet mondott. Egy kommunista beszédnél még elég rövid a két óra. *(nevetés)* És ebben a kétórás beszédében kifejtette – persze igen sok marxista, leninista szólammal, úgyhogy a nyugatiak többnyire nem értették meg –, hogy milyen komoly nehézségben van ma a francia kommunista párt. Nincs fiatalság, a szakszervezetekre ez veszélyes, maguk a munkáspártok állítják; és a munkások aránya az össznemzettel összehasonlítva mindig kisebb lesz Franciaországban. Kérem, elég csak arra gondolunk, hogy a gyári munkásság Nyugat-Európában 1937-ben, szóval az utolsó normális évben a II. világháború előtt, még az össz-nyugat-európaiaknak 54%-át tette ki, és, hogy ez 1959-ben már csak 34,9%-át tette ki. Szóval leszáll a munkásság százaléka az össznemzettel összehasonlítva, mert a munkások középosztálybéliéek lesznek – ún. ipari középosztály, amelyben már nagyon kevés a sikere a kommunistáknak. Már csak azért is, mert az egész pszichológiája a rendszernek a 19. századból származik. A 19. századbeli elvekre alapoz, és ennek folytán a 20. században már nincs helye. De ezt még sokan, főleg az öregebb politikusok közül nem értik meg.

Azután nem szabad elfelejtenünk, hogy sokat kritizáljuk az amerikaiakat – van ok rá –, de ne felejtjük el, hogy amikor egy állam világhatalomra kerül, akkor szüksége van egy első rangú diplomáciai karra, apparátusra. Anglia például, amely évszázadokon keresztül eléggé sikeresen vezette a világot, 300 évig tudott előkészülni arra

⁵⁷¹ A latin kifejezés jelentése: „a dolgok jelenlegi állására vonatkozó záradék”. A nemzetközi szerződések jogában a körülmények alapvető megváltozására utal.

⁵⁷² Etienne Fajon (1906–1991), francia kommunista politikus.

a szerepre, amikor ez a szerep lejár. Az amerikaiaknál ellenben a dinamika folytán egyszerre történtek a dolgok. Úgyhogy egész rövid idő alatt mindent improvizálniuk kellett. Nézze, vegyük Foster Dullest,⁵⁷³ az elhalálozott államtitkárt. Amikor Foster Dulles egyetemi hallgatóként végzett a Harvardon, akkor Washingtonban összevissza egyetlen egy külföldi nagykövet volt, a többi hatalmak akkor még annyira lenéztek az Egyesült Államokat, hogy nem is nagykövettel képviseltették magukat, hanem csak egyszerű követtel. Szóval, az államtitkár életében, a nagy események következtében, Amerika az utolsó helyről a világ vezetőségébe került.

Kettő: mint diplomácia, külpolitikai szervezet egyszerűen így nem lehet politizálni, ezt lassan lehet csak rendezni. Amerikának egy nagyon jó szolgálata lesz 15 év múlva. De hogy nem tudtak egy bankárból és egy vasúti társaság elnökéből elsőrangú diplomatát csinálni, az nem csoda, még a legeszesebb embernek is meg kell tanulnia a diplomáciai karriert, hogyha sikeresen akar működni. Fogalmuk sem volt, mondjuk, a geopolitikai törvényekről. Fogalmuk sem volt a nagy diplomáciai aktualitásokról. Nem ismerték a nyelveket, csak angolul beszéltek. Hogyan tudhatták akkor mondjuk a franciák vagy a németek pszichológiáját, vagy akár az oroszokét? És ez nagyon sajnálatos, de ez nem amerikai hiba, egyszerűen túl gyorsak voltak az események, vagy inkább talán Európa ennivel jobb. (*taps*)

A következő két kérdés egyformán arra vonatkozik, hogy mi az az amerikai aprópénz, aminek az árán a szocialista államok közül Magyarországot, Lengyelországot, Csehszlovákiát meg tudnák váltani a semlegesség számára?

Kérem, az aprópénz nyilvánvalóan az ázsiai politika. Az amerikaiak ma Ázsiával szemben egy relatív kellemes helyzetben vannak. Ma ők dönthetnek: vagy az oroszokat támogathatják a kínaiakkal szemben, vagy a kínaiakat támogathatják az oroszokkal szemben. Na most, a Herter államtitkár⁵⁷⁴ nagyon ügyes dolgot csinált. Mikor ezek a határcidensek voltak India és Kína között, talán emlékeznek, hogy a sajtókonferenciájukon először azt mondta, elvégre semmi közük nincs ehhez a dologhoz; és aztán azt mondta, ki tudja, talán egy nap megegyezhetnek a kínaiakkal. Ez pedig egy óriási dolog az oroszoknak is. Mert először történt meg, hogy az amerikaiak a lehetőségét felmutatták, hogy esetleg megegyezhetnek a kínaiakkal, az oroszokkal szemben. Persze ez úgy áll, hogy ez nem lenne amerikai érdek, mert az amerikaiak érdeke az, hogy Kína ne legyen túlhatalom. Ellenben itt először van egy szabad diplomáciai játék, és ennek folytán az aprópénz, vagy inkább a nagy pénz, amivel ki lehet fizetni az oroszok politikai változását Európában, az az amerikai támogatás Kínával szemben. És ez olyasvalami, ami főleg az orosz hadsereg szemszögéből nézve, sokat számít. Rengeteget számít, s ennek folytán lehetővé teszi, hogy ma diplomáciailag újra lehessen tárgyalni. És hogy az oroszok ezt már elég erősen észrevették, az nyilvánvaló volt, amikor például Mikoján⁵⁷⁵ járt az Egyesült Államokban, és ott elég nyíltan beszélt arról, hogy mi a probléma. Nem így fejezte ki – én brutálisabban fejezem ki –, de azt mondotta: eljön az a pillanat, amikor nekünk valamiképp meg kell fejtenünk, hogy mi a kínai probléma. És kérem szépen, ott mérhetetlen lehetőségek vannak. És az ellentétek már nagyon erősek, ezt két tény is bizonyította az utolsó hónapokban.

Amikor április legvégén Washingtonban jártam, a burmai orosz nagykövetség főnöke, aki átlépett a nyugat oldalára, éppen Washingtonba⁵⁷⁶ érkezett. Volt alkalmam vele beszélni – persze fordítóval, én nem beszélek oroszul, és ő csak oroszul beszélt –, és a legérdekesebb, hogy azt mondta: az orosz nagykövetség már másfél éve próbálja újra a kezébe venni a burmai kommunista pártot, amely teljesen átcsúszott a kínaiak kezébe. Egy másik tény az, hogy Hruscsov most februárban járt Indonéziában, és őszintén bevallotta Sukarnónak,⁵⁷⁷ hogy elveszítette

⁵⁷³ John Foster Dulles (1888–1959), az Egyesült Államok külügyminisztere 1953–1959 között.

⁵⁷⁴ Christian Herter (1895–1966), amerikai politikus, az Egyesült Államok külügyminisztere 1959–1961 között.

⁵⁷⁵ Anasztaz Mikojan (1895–1978), kommunista politikus, többszörösen miniszter. 1956-ban ő tárgyalta Budapesten Hruscsov nevében. Ellenezte a magyar forradalom fegyveres eltiprását.

⁵⁷⁶ Valószínűleg egy orosz ügyvivőre gondol Habsburg Ottó, mert egyetlen burmai szovjet nagykövet sem állt át nyugati oldalra.

⁵⁷⁷ Sukarno (1901–1970), indonéz államfő 1945–1967 között.

a kontrollt az indonéziai kommunista párt fölött. És azt kérdezte Sukárnótól – az indonéziai kormányának igen nagy nehézségei vannak Kínával a kínai kolóniák miatt –, hogy nem lenne-e az ön érdekében is, ha ez a kommunista párt, mondjuk, orosz kommunista párt lenne. Erre Sukarno azt felelte, hogy igen, és erre föl Hruscsov odaadott Sukárnónak egy listát, amin rajta volt 50 indonéziai kommunistának a neve, akiket Hruscsov megbízható orosz kommunistának tekintett. És miután Hruscsov elment Indonéziából, Sukarno feloszlatta a parlamentet, ahol akkor 30 kommunista képviselő volt, mind kínai kommunisták, és kinevezett egy új parlamentet. Ezt most „vezetett demokráciának” nevezik, ahol az elnök mindenkit kinevez (*nevetés*), és ebben az új parlamentben van 50 kommunista képviselő. Az az 50 ember, aki rajta volt a Hruscsov listáján. Kítették az összes kínait, és betették az oroszokat. Úgy látszik, az indonéziai kormány megpróbálja az összes hatalmi helyet átadni az orosz kommunistáknak. Ami mutatja, hogy mennyire nagy már az ellentét.

A következő kérdés azzal foglalkozik, hogy az utolsó hetek Japánban történt eseményei mennyire befolyásolják a ma és a jövő politikáját; illetve ugyanez a kérdés az Afrikában elért kommunista eredményekkel.

Nagyon veszélyes ma bármit mondani Japánról,⁵⁷⁸ mint ahogy nekünk Törökország is és Korea már megmutatták az év elején, hogy ott mindenféle megtörténhet. Azonban – ahogy én láttam a helyzetet Japánban, mikor utoljára arrafelé jártam – az ottani, mondjuk, konzervatív párt igen hatalmas, és amíg rendes demokratikus választások vannak, az ún. liberális párt és a konzervatív párt biztosan uralmon fog maradni. Persze, egy forradalom ellen azért nincs biztosíték, mert az amerikaiak 1947-ben alkotmányt hoztak Japánban,⁵⁷⁹ amelyik alkotmány eltiltja Japánt attól, hogy legyen hadserege, csak nagy rendőrsége lehet. Ezzel egy nagy forradalommal szemben alig lehet boldogulni, ez veszélyes helyzet. Mondjuk, amíg még választásokról van szó, én azt hiszem, az ottani mostani rendszer még elég.

Kérem szépen, ahogy én látom a helyzetet, Afrikában egyelőre sem a Nyugat, sem Oroszország nem lesznek vezetők. Mert akik ma a vezetők, még hogyha kommunistáknak is mondják magukat, részint egyszerűen diktátorok, részint kifejezett anarchisták. Szóval az oroszok sem fognak tudni boldogulni ott, mert olyan káosz fog uralkodni nemsokára, hogy ott senki sem fog boldogulni egyelőre. Belga-Kongóban leírhatatlan, milyen állapotok fognak uralkodni nemsokára, és hát a többi országokban is.

Tudja, nekem van egy öcsém, aki a Banque de l'Indochine-nál dolgozik Párizsban.⁵⁸⁰ És a Banque de l'Indochine számára mindig le kell utaznia Afrikába, ezekkel az új államokkal tárgyalni. Elment a Sékou Touré-hez⁵⁸¹, aki azt mondja, nagy kommunista, de inkább anarchista vezető ott, aki a külföld előtt már előbb is ismert volt, látható időről-időre. Amikor [Róbert] ott járt, Sékou Touré elmesélte neki, hogy mik az ő politikai problémái, és akkor azt mondta: nézze, valami itt teljesen megoldatlan: ez a munkanélküliség kérdése. Amikor a franciák itt voltak még és uralkodtak, rengeteg munkanélküli volt. És ez persze elégedetlenséget csinált, egy modern államban nem lehet munkanélküli. És erre föl mit csinált [Sékou-Touré]? Kihajította az összes munkanélkülit a városokból a „brousse-ba”, az őserdőbe, és ott vagy megélték, vagy az oroszok fenntartották őket. Így oldották meg a munkanélküliséget. (*nevetés*)

(Moldoványi István:) Nem túl veszélyes-e a nyugati hatalmak szempontjából Oroszország növekvő befolyása Kubában?

Kérem szépen, én majdnem azt mondanám, hogy Kubára az áll, ami Afrikára is áll. Jártam Kubában többször, és szerintem a jó Castro kifejezetten egy örült. Volt alkalmam Havannában beszélni az egyik tanárával, aki nekem

⁵⁷⁸ Az amerikai-japán biztonsági egyezmény és annak ratifikációja élénk felháborodást szült. 1960. június közepén többmillió tüntetésre került sor, ennek ellenére június 19-én az egyezmény életbe lépett. A miniszterelnök – pont Habsburg Ottó előadásának a napján, június 18-án – lemondott.

⁵⁷⁹ Az alkotmányt 1946-ban szavazták meg, 1947-ben lépett életbe.

⁵⁸⁰ Habsburg Róbert (1915–1996), Ottó legidősebb öccse.

⁵⁸¹ Sékou Ahmad Touré (1922–1984), guineai politikus, a független Guinea első elnöke 1958 és 1984 között.

azt mondta, már fiatalon feltétlenül egy nagyon briliáns ember volt, de már akkor is bolond volt. *(nevetés)* Úgyhogy az egész dolog egy katasztrófával fog végződni. Ahogy én látom a helyzetet Kubában, az igazi vezető nem Castro, hanem Castronak az öccse, Raul, azután a nemzeti bank elnöke, a Che Guevara és a Bayo⁵⁸². Ezek kommunisták. Tényleg kommunisták.

Őket már ismertem, nem személyesen, de láttam őket, Guatemalában 1949-ben,⁵⁸³ amikor ott volt az ún. „Caribbean Legion”. Ez egy katonai szervezet, amely a kommunista párté,⁵⁸⁴ ami már létezik 15 éve, főleg spanyol polgárháborús veteránokból áll, akik közül egyik a főparancsnoka most a kubai hadseregnek, ...,⁵⁸⁵ bázisuk Guatemala City közelében volt. Volt repülőjük, volt mindenük. Szóval jó kis hadsereg voltak, mondjuk 2000 ember, és a Castro hadserege nagy többségében ilyen nemzetközi légiókból állott. Amikor Castro diadalmaskodott 1959. január 1-jén, hadseregének kétharmad része külföldről állott, és csak egyharmada volt kubai. Többnyire nemzetközi katonák voltak: spanyolok, guatemalaiak, szóval a „Caribbean Legion”.

Hogyha magyarázatot szeretnék találni a helyzetre, a szovjetek provokálják Castrot, mert bármit csinálnak az Egyesült Államokkal, Kubával szemben mindig probléma van. Nézze, hogyha nem ütnek vissza, akkor a kommunisták az egész világban, főleg a primitív nemzeteknél, azt mondják, hogy látjátok, olyan gyöngék az amerikaiak, hogy a Castro összepofozhatja őket, és nem vágnak vissza. Hogyha visszavágnak, akkor pedig Hruscsov Havannával fog felelni, ezért provokálja őket.

A kubai forradalom vezetőit nem érdekli a kubai nép. A kubai néphez semmi közük nincs, hanem ők nemzetközi politikát csinálnak az Egyesült Államokkal szemben, amiről tudják, hogy rosszul fog végződni a kubaik szempontjából, de ők fütyülnek rá, mert a vezetők nem kubai állampolgárok. Che Guevara argentin, Hilda Gedeo⁵⁸⁶ perui, Bayo spanyol – szóval az egész vezetőség külföldiekből áll. Én azt hiszem, hogy ennek belpolitikai vége lesz. Föltétlenül lesz egyszer kubai forradalom a mostani rendszer ellen, az elégedetlenség óriási már ma is, főleg a városokban. A munkásság körében a szakszervezetek annyira rendszerellenesek már, hogy az egyetlen elem, ami még támogatja a rendszert, azok az emberek, akik a földreformtól várnak valamit. De azok sem fognak nagyon soká várni, mert elvették a földet a nagybirtokosoktól, de a parasztoknak nem adták oda.

Miért nem tudja az UNO végrehajtani a határozatait?

Kérem szépen, először is ne felejtjük el azt, hogy a szovjetek az UNO-nak igen tisztelt tagjai. Ennek folytán a szovjet propagandát kiélik. Másrészt, hogy az UNO így tevékenykedik, hát megint csak vissza kell térnünk a jó Hammarskjöldhöz és az ő társaihoz. Mert az a társaság, az a nemzetközi bürokrácia, amely ma vezeti az UNO-t, teljesen rothadt elemekből áll. *(taps)* Én többször voltam az UNO székházában New Yorkban, és hát kérem, az olyan hallatlan, hogy mit neveztek ki ott nemzetközi bürokráciának, hogy az ember röstelli magát, hogy vannak ilyen emberi lények. De persze, ez az egész apparátus ma inkább a szovjetek szekerét tolja, már csak azért is, mert egyszerűen fél. Nézze, mikor utoljára jártam ebben a rothadt házban az East Riveren, *(taps)* részt vettem ott egy ebéden, és akkor beszélünk a problémákról. És kérem, mindenki azt mondta, hogy persze ők nem szeretik a kommunizmust, de hát a kommunizmus diadalmaskodni fog, és alkalmazkodni kell már ma is. Ez a mentalitás ott.

⁵⁸² Alberto Bayo y Giroud (1892–1967), a kubai forradalomban résztvevő katonai vezető. Spanyol katonai akadémián végzett hivatásos tiszt, aki harcolt a polgárháborúban. Apja spanyol, anyja kubai volt.

⁵⁸³ Habsburg Ottó egy feljegyzésben 1950-re teszi ezt az utat (HOAL 1-1-a). Eva Demmerle ugyancsak 1950-et említ a könyvében.

⁵⁸⁴ Kommunista érdekeket is szolgált, de alapvetően nagyon vegyes csoport alkotta a „karibi légiót”: fegyverkereskedőktől a szélsőbaloldali anarchistáig sokféle személy megtalálható volt a szervezetben. Közös célkitűzésük a diktátorok elleni küzdelem volt. (Lásd Charles Ameringer: *The Caribbean Legion: Patriots, Politicians, Soldiers of Fortune, 1946–1950*. University Park, Pa., Pennsylvania University Press, 2004.)

⁵⁸⁵ Itt a felvétel nehezen érthető.

⁵⁸⁶ Hilda Gedeo (1925–1974), perui állampolgár, Che Guevara első felesége.

Elképzelhető-e, hogy a totális államban a közvélemény szerepe annyira jelentőssé váljék, hogy vezető politikus ezt kénytelen legyen figyelembe venni?

Azt hiszem, ez föltétlenül így van. Persze, ez a közvélemény – és gondolok most itt főleg Oroszországra –, ez sokat fog függeni az életszínvontól. Hogyha az életszínvonal emelkedik, akkor feltétlenül egy független közvélemény lesz. Hogyha alacsonyan tartják az életszínvonalat, akkor nincs esély arra, hogy szülessen független közvélemény. Nézzék, olvastuk a történelmet. A legtöbb forradalom nagyon kevés kivétellel akkor szokott történni, amikor az életszínvonal emelkedik. Hogyha nagyon alacsony az életnívó, akkor nincs forradalom, mert akkor az embereknek annyira kell foglalkozniuk az egyes kisebb problémáikkal, a mai és holnapi problémákkal, hogy politikával nem foglalkoznak. Ma föltétlenül, már a helyzet dinamikájából kifolyólag, emelkedik az életszínvonal Oroszországban. Azt még a rendszer sem tudja megghiúsítani, és akkor lesznek a nagy politikai problémák. Ha vesszük ebből a perspektívából az első nagy antitotális forradalmat, azaz a magyar forradalmat, ott persze mindenféle más is közrejátszott. Ne felejtjük el, hogy itt egészen óriási nagy különbség volt abban, hogy Magyarországra a kommunista rendszert kívülről hozták be, ők a külföldiek a helytartói voltak, szóval nem egy spontán, helyi dolog, helyi esemény volt. Oroszországban más volt a helyzet, és Kínában is más a helyzet. Ott tényleg nem állíthatják azt, hogy az ő kommunista rendszerük külföldről lett importálva, azt maguk csinálták, maguk rendezték. Ennek folytán ott ez egy egész más helyzet, mint amikor külföldről hozták be a rendszert.

Mi az Ön véleménye, hogyan és mikor fog véget érni Közép-Európa szovjet megszállása? (morajlás) Ezután milyen társadalmi, gazdasági, politikai rendezés/átalakulás várható?

Kérem szépen, én azt, hogy mikor, azt nem merem mondani semmiképpen, nem akarok öngyilkos lenni önök előtt, hogyha egy dátumot mondanék. Olyan sok dologtól függ, hogy ebbe az irányba menjenek az események – , de hogy mikor fog megtörténni, azt senki nem mondhatja meg. És ami az utána következő társadalmi, gazdasági, politikai rendet illeti, senki sem mondhatja meg. Az egyetlen, amit mondhatnék, amit remélni kell: hogy minden, ami változás lesz, az ne túl gyorsan következék.

Nézze, egy dolog veszélyes, a robbanás. Így is lesz elég robbanás, mert az agrár rendben, amikor a nyomás felülről megszűnik, biztos, hogy az agrártömegek felrobbantják a kolhozokat. De ennek folytán – amit mindig próbálok megértetni a nyugati államférfiakkal – már ma tervszerűen elő kell készíteni azt, hogy hogyan tudják ellátni egy esetleg már nem kommunista Kelet-Európa szükségleteit legalábbis 6 vagy 7 évre. Mert a kolhozok felrobbantása, bármennyire is kellemes szociális szempontból, gazdasági szempontból egyelőre nagyon rossz hatással van. Úgyhogy a kolhozok teljesítménye pár éven keresztül esni fog, ott egészen komoly probléma lesz. Megmondom, persze, az amerikaiak ennek nagyon örülnek, mert náluk olyan sok gabona van már ma is, hogy nagyon örülnének, ha alkalmuk lesz ezt valahová szállítani. Még ingyen is.

A két világháború között a helytelen magyar külpolitika nem érezte-e ma is túlságosan a hatását?

1956 novemberéig igen, érezte. 1956. november óta alig érezhető már a hatása, mert ma Magyarország olyan dicső tettet hozott, hogyha valaki ma Magyarországról beszél, akkor erre gondolnak az emberek, és az elmúlt hibáira már nem gondolnak, úgyhogy, hála Istennek, ez már ma alig vitás. (taps)

A kérdező egyetért avval, hogy a monarchia felosztása az egyik sarkalatos tényezője volt annak, hogy ma ilyen szerencsétlen helyzet uralkodik a Duna-medencében. Kétségtelennek tartja, hogy egy államszövetségi szerkezet, még ha laza formájú is, enyhítette volna a politikai fordulatok hevét. Aktuális-e azonban ma, amikor Európa egyesülni készül, egy külön Duna-medencei föderációról beszélni? Nem inkább Európában van-e a helyünk?

Föltétlenül mind a kettőben ott van a helyünk, véleményem szerint. Az a Duna-medencei föderáció, bármilyen formában, föltétlenül az összeurópai egységnek lenne a része. Én úgy érzem, hogy egy ilyen dunai egyezménynek nagyon nagy értéke lenne. Elvégre az államok még az együttes Európában is megmaradnak. És ennek folytán többé-kevésbé a jövőre is kell gondolnunk, mert lesznek még mindig bizonyos rivalitások az államok között. Hogyha az eljövendő európai egység két relatív nagy államból állana (Franciaország és Németország), s a többi mind kis állam, akkor fennáll a veszély, hogy bármilyen egyezményt, amely létrejön ma Németország és Franciaország között, politikailag megingatná a rivalizálás. Mert elvégre Adenauer is egyszer el fog tűnni, De Gaulle is egyszer el fog tűnni, és akkor még mindig az a veszély marad fenn, hogy ha csak két relatív nagyhatalom van az európai keretben, akkor ebből valamilyen rivalizálás létesül. Hogyha harmadik tényezőként az egyesült dunai nemzetek lépnek bele ebbe az össz-Európába, akkor már három tényezőről van szó, akkor már sokkal könnyebb az európai konföderáció vagy föderáció keretében is az egyensúlyt helyreállítani, és fenntartani a jövőben is, amikor esetleg ellentétek létesülhetnek. Úgyhogy, amikor Európára gondolunk, mindig arra kell gondolnunk, hogy mi lesz holnapután. Mi lesz, amikor már az orosz veszély nem létezik, nem nehezedik annyira Európára? Amikor megint lesznek nehézségek – mert ilyen föderációban vagy konföderációban vannak nehézségek –, akkor egy dunai egyezmény nagyon jó ellensúly lehet.

Milyen számottevő, peremállamokból származó emigrációs csoport tevékenykedik nyugaton, és mutat hajlandóságot arra, hogy a Duna-medence kérdéseinek megvalósításához leüljön velünk eszmecezerét folytatni? És milyen álláspontot foglal el Oroszország, az orosz politika és az amerikaiak az európai egység kérdésében?

Hát kérem szépen, ami az első kérdést illeti, az tapasztalható, hogy ott, ahol komoly dunai együttműködésről van szó, az összes nemzetiségekből találhatóak nagy súlyú emberek, akik részt vesznek ilyen munkában. Szeretnék rámutatni az osztrák Institut Donauforschungra,⁵⁸⁷ amelynek az elnöke Hornbostel volt követ,⁵⁸⁸ aki jól beszél magyarul. Ebben az Institute Donauforschungban – nagyon szép lapjuk a *Der Donaauraum* –, részt vesznek csehek, szlovákok, erdélyi románok, horvátok, magyarok természetesen, osztrákok. Szóval az összes nemzetiségekből vesznek részt és együttműködnek. Ma még főleg tudományos kérdésekkel foglalkoznak, nemzetiségi, gazdasági, tudományos kérdésekkel. A múlt problémáit őszintén megbeszélik egymással, már többé-kevésbé megoldják a jövő problémáit is, mert először történik az, hogy mint egyenlő partnerek találkoznak; és ma már a politika kikapcsolásával megbeszélik ezeket a problémákat. Az osztrák „establishment” nagyon zseniális volt, rendkívül sikeres volt, amit az is mutat, hogy például a horvátoknál már belülről Jugoszláviából is leveleznek az Intituttal, és ugyanígy Lengyelországból is. Ez ott tart, hogy most például az Intézet két tagját meghívták Lengyelországba előadást tartani. Mondhatnak, amit akarnak, az Institute-ban nincsen egyetlen egy kommunista sem, ez biztos. Szóval itt már vannak lehetőségek, amik megnyílnak, és azt hiszem, ez nagyon biztató jel arra, hogy itt meg lehet csinálni az előmunkálatait annak, amire holnap szükség lesz. *(Habsburg Ottó itt visszakérdez a kérdés másik részére.)*

Az amerikaiakról, az egyesült Európáról. Az lehet, hogy az oroszok ezt nem szeretik, azonban már nem eléggé erősek ahhoz, hogy ezt meghiúsítsák. Ami nyilvánvaló abban a politikában, amit most De Gaulle szemben folytatnak. Ami az amerikaiakat illeti, ők teljes erejükkel támogatják az európai egyesítést. Tudják, én ott voltam

⁵⁸⁷ Az intézmény Forschungsinstitut für Fragen des Donaauraumes néven 1953-ban alakult Salzburgban. 1995 óta Institut für den Donaauraum und Mitteleuropa néven működik.

⁵⁸⁸ Theodor Hornbostel (1889–1973), osztrák diplomata, politikus.

Washingtonban, amikor De Gaulle járt ott most áprilisban,⁵⁸⁹ fent voltam az amerikai parlamentben, amikor a parlament fogadta őt. Kérem szépen, sok embert láttam az amerikai parlamentben fogadni. Láttam, amikor Churchill a háború kellős közepén jelent meg. Biztosíthatom, hogy olyan fogadás, mint amit az amerikai képviselők De Gaulle-nak adtak, olyat még életemben nem láttam. Ott olyan lelkesedés volt, hogy leírhatatlan. De Gaulle, kérem szépen, franciául beszélt. Először történt, hogy valaki az amerikai parlamentben felszólalt francia nyelven! Egyszerűen azt mondta, hogy nem beszélek angolul, az nem az én országom nyelve. De ami az amerikaiakat vadul lelkesítette, az nem is a francia beszéd, hanem az Európáról való beszéd volt. Sokat foglalkozott a német és a francia problémával. Ez rendkívül tetszett nekik.

Azután találkoztam egy vezető képviselővel, aki azt mondta, hogy hála Istennek, hogy végre megint itt van Európa, hogy átvegye a mi felelősségünk egy részét. Tipikus tehát, de ez nagyon öröndetes tény. És kérem szépen, még egyet szeretnék mondani, amit most tapasztaltam Amerikában. Nagyon érdekes, hogy az amerikai gazdasági és politikai körökben avval foglalkoznak, hogyan lehetne előkészíteni, hogy a jövőben Amerika is belépjen az európai közös piacra. Ez hallatlan dolog, de lehetséges, hogy egy szép napon az amerikaiak kérni fogják, hogy beléphessenek az európai közös piacra.

Ha a Kárpát-medence népeivel el lehetne fogadtatni egyetlen erő, egy demokratikus központi hatalom tényét, véleménye szerint milyen államformát: köztársaságot vagy monarchiát választanának?

Kérem, én nem vagyok próféta. Én nagyon szeretek arról beszélni, hogy mi lesz a jövőben, de nem annyira a távoli jövőben. Először találjunk egy közös platformot, nyilvánvalóan olyat, ami az összes nemzet érdeke. Nézzék, a nemzetek 1918 után egy kissé mind megbolondultak. Akkor a nacionalizmus még egy nagyon dicső valami volt, a legszebb remények fűződtek a nacionalizmushoz, mindenki az hitte, hogy azonnal nagyhatalommá válik, mert a közösségből kiválik. Most kérem, ezek a nemzetek rendkívül kijózanodtak ebből a lelkesedésből, és ráeszméltek arra, hogy vannak ugyan nyelvi különbségek, de elvben nagyon közel állnak egymáshoz. Ezt magam tapasztaltam. Én nem éreztem magam európainak egészen a második világháborúig. Aztán elmentem Amerikába 1940-ben, és aztán hat hónapon belül én olyan vad európai lettem, hogy leírhatatlan volt, mert ha valaki kérdezett, hogy maga milyen nemzetiségű, én mindig azt feleltem, hogy európai. És akkor Amerikából lehetett látni, hogy óriási a közösség egy lengyel és egy portugál között, egy magyar és egy francia között, mind egy és ugyanazon nagy európai tradíciónak a hordozója. És én azt hiszem, hogy azok a nemzetek, amelyek most eltűntek Európából a vasfüggöny mögött, ráeszméltek erre a közösségre, tehát sokkal könnyebb lesz most megegyezni, mint hogyha nem történik meg a katasztrófa.

Hogyan képzeled el az előadó úr a Duna-völgyi államok szövetségét?

Kérem szépen, „décalogue”-gal⁵⁹⁰ itt lenni majdnem lehetetlen, mert nem tudjuk, hogy milyen feltételek mellett szabadul majd fel a Duna medencéje. Egymás után kellene tanulmányozni a problémákat, ahogy most állanak, és azután évente adaptálni kellene arra a változó helyzetre, amely bekövetkezik. Úgyhogy végérvényesen ma aligha lehet mondani.

Pár elvet fel lehetne állítani. Az első előfeltétele az egésznek az lenne, hogy el kell ismernünk a Duna-völgyben élő népek önrendelkezési jogát. Amíg mindenki csak fecseg erről a jogról, és azután, mihelyst győz, akkor az erősebbik egyszerűen dönt, ahogy tetszik neki, addig nem lesz nyugalom a Duna medencéjében. Azt hiszem, ez az egyetlen megoldás. A másik probléma pedig az, hogy valamennyire azután is maradnak kisebbségek.

⁵⁸⁹ De Gaulle 1960. április 25-én beszélt az Amerikai Kongresszus előtt, ami valóban nagy visszhangot váltott ki. (Lásd pl. a *Le Figaro* 1960-as cikkét, amit 2018-ban ismét publikáltak: <https://www.lefigaro.fr/histoire/archives/2018/04/23/26010-20180423ARTF1G00215-de-gaulle-acclame-au-congres-americaen-en-1960.php>) (A letöltés időpontja: 2020. 05. 20.)

⁵⁹⁰ Szó szerint: a Tízparancsolattal; itt: pontos irányelvekkel.

Szükség szerint megmaradnak, és én azt hiszem, hogy itt ezekben a kérdésekben közös elveket kellene felállítani. Közös elv az lenne – persze már a „kisebbség” fogalmát is ki kellene kapcsolni, lehetne „más nyelvű állampolgárok” –, hogyha valakire rámondják azt, hogy te életfogytig kisebbségi vagy, ez már baj, mert már pszichológiailag különbséget csinál az ún. többség és az ún. kisebbség között. És persze ezután mindenféle közoktatási problémák, nyelvi problémák létesülnek, ezeket mind egymás után kellene tanulmányozni. De hogyha az ember felállítja azt a tényt, hogy mindenben egyenjogú polgárokról van szó, akkor ez már sok problémát megold.

Azonkívül voltak már igen érdekes precedensek a Duna medencéjében. A legérdekesebb véleményem szerint az ún. 1904-es „Mährischer Ausgleich” volt.⁵⁹¹ Mährenben⁵⁹² megegyeztek a csehek és a németek abban, hogy minden nyelvtörvényről csak akkor dönt a helyi mähreni parlament, hogyha ahhoz a csehek és a németek többsége hozzájárul. Ennek folytán a kisebb csoport, azaz a németiség biztosítva volt, hogy a csehek sosem fogják őket „majorizálni”⁵⁹³ kulturális vagy nyelvi kérdésekben. És a tény az, hogy amikor ellentétek voltak csehek és németek között Böhmenben,⁵⁹⁴ akkor ebben a kevés évben megoldódott annyira a probléma, hogy ott nacionalizmus már alig volt, és hogy ott még egészen a Csehszlovák Köztársaság végéig is a németek és a csehek jobban éltek együtt, mint Csehszlovákia többi részeiben.

A nagyon helyesen megfogalmazott emigrációs feladatainkat milyen gyakorlati formákban valósítjuk meg:

a) általában, b) esetleges világháború esetén?

Kérem szépen, először általában. Azt hiszem, hogy ez az emigrációs politikában mindegyünknek a problémája, amire szervezkedéssel nem tudunk felelni. Ezt minden egyes magyarnak a saját helyén kell elintéznie, mert ezt központilag nem lehet irányítani. Ezt vagy érti valaki, vagy nem érti. Aki nem érti, annak baj vele foglalkozni. Akik értik ezt a feladatot, azok tudják igazán megoldani. Persze, vannak olyan feladatok is, mint a sajtó terén vagy a könyvek terén, hogy fönntartsuk a magyar nyelvet a fiatalság körében. Mert ijesztő, amikor az ember most végigjárja a világot, főleg a tengerentúli részeket, mennyire veszítik máris a magyar nyelvet, még azok is, akik 1956-ban jöttek ki. Számomra a legijesztőbb dolog a következő volt: New Yorkban találkoztam egy magyar egyetemi hallgatóval, aki '56-ban kijött, és aki velem már csak angolul tudott beszélni, és nem is akart már magyarul beszélni. Kérem, ez borzasztó probléma, elvégre föltétlenül fent kell tartanunk a magyar nyelvet. Ezzel nagyon komolyan foglalkozni kell, főleg azoknál, akik házások, és akiknél gyerekek vannak. Ismerem a saját házamban a problémát, hogy rá kell kényszeríteni a gyerekeket arra, hogy tanulják a nyelvet, de ez borzasztó nehéz, kisgyermektől nagyon nehéz azt kívánni, hogy tanulja azt a nyelvet, hogy tovább is tanulják, amikor mindenki körülöttük más nyelven beszél, amikor az iskolájuk más. De sajnos, azt kell mondjam, hogy itt nagyon határozottnak kell lennünk, hogy a gyerekeket rákényszerítsük arra, hogy megtartsák a nyelvet, mert erre szükségük van.

Háború esetén? Hát, kérem szépen, először is nem hiszek a háborúban, de mindig megvan a lehetősége. Abban az esetben kell, hogy legyen valamilyen magyar komité, amelyet mind a nagy nyugati hatalmak, mind a magyarok egyformán elismernek. A komité kérdésében teljesen reálpolitikai bázisra helyezkednék. Én füttyölök arra, hogy ki lesz abban a komitéban benne, legyen az baloldali vagy jobboldali, legyen az ismert vagy ismeretlen, az engem nem érdekel. A fő dolog az, hogy olyanok legyenek, akiket elismernek az amerikaiak és az angolok. Mert úgyis tudom azt, hogy ez az exilkormány nem fogja uralni a felszabadult Magyarországot, de nekünk szükségünk lenne egy exilkormányra, mert – ezt például az osztrák ügyekben a második világháború alatt tanultam – óriási nehézségek vannak akkor, amikor nem létezik egy ilyen exilkormány.

⁵⁹¹ A megállapodás 1905. november 27-én kelt, és nem 1904-ben. (lásd: <http://www.mittleeuropa.de/maehr-ausglo11.htm>)
(A letöltés időpontja: 2020. 05. 20.)

⁵⁹² Morvaország

⁵⁹³ többséggel elnyomni

⁵⁹⁴ Csehország történelmi tartománya

Úgyhogy én azt mondanám, bármilyen az a magyar komité, bármilyen párti, bármilyen személyiségekből – hacsak nem, mondjuk, tisztán hazaárulókból –, bármilyen magyar érzésű emberekből van összeállítva, egészen mindegy. A fődolog csak az, hogy ismerjék el a többiek. Szóval, hogyha az amerikaiak azt mondják, hogy ők Pityi Palkót, vagy XY-t akarják, rendben van, a fődolog csak az, hogy legyen valamilyen exilképviselő. Az számít, hogy létesüljön valami, a többi később megoldódik.

Még egyszer hálásan köszönöm, és nagyon örültem, hogy itt lehettem. (*taps*)

Habsburg Ottó otthona előtt, Pöcking, 1960-as évek

A Habsburg Ottó Alapítvány 2019. október 10–11-én kétnapos konferenciát rendezett névadója és a közép-európai rendszerváltások kapcsolatáról a Magyar Tudományos Akadémián.

Az eseményen elhangzott előadások nemcsak az *annus mirabilis*, 1989-et helyezték történelmi-politikai kontextusba, hanem annak apropóján sokkal tágabb horizontot nyitottak. Visszatekintettek a 20. század szinte egészére: nyomon követték az utolsó magyar trónörökös életútját az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásától, bemutatták kötődéseit a két világháború közötti legitimista mozgalmakhoz és az 1944 utáni magyar emigráns csoportokhoz.

Habsburg Ottó azon politikusok egyike volt, akiknek megadatott a lehetőség, hogy céljait 1979 és 1999 között az Európai Parlamentben is képviselje, ahol sosem feledkezett meg régióink népeinek érdekeiről, a magyar nemzethez való kötődéséről.

Kötetünk második részében Alapítványunk munkatársainak írásai olvashatók a politikus 1989–90-es magyarországi közéleti-kulturális szerepléséről. 1989 tavaszán, európai parlamenti delegációvezetőként tett hivatalos útja során képlékeny belpolitikai helyzettel, a társadalmi-gazdasági válságból kiutat kereső közéleti mozgalmakkal, a nemzet jövőjéről felelősen gondolkodó ifúsággal találkozott. És bár jelölése a legmagasabb közjogi méltóságra rövid időn belül lekerült a napirendről, jelenléte 1990. május 2-án, a szabadon választott Országgyűlés alakuló ülésén munkájának igazolása és – utolsó magyar trónörökösként – történelmi elégtétel volt számára.

Habsburg Ottó közel 80 évesen is fiatalokat megszerényítő lendülettel, nyitottsággal vett részt a találkozókön, beszélgetéseken, fórumokon, ünnepeken. Képgalériánk a nagyszámú esemény alkalmával róla készült legkifejezőbb felvételekből válogat.

A kötet az említetteken felül tartalmaz egy látszólagos kakukktójást, az egykori trónörökös 1960-ban, egyetemista magyar emigránsok előtt elhangzott zürichi előadásának szövegét. Azonban figyelmesen követve az ott vázolt gondolatmeneteket, világossá válik, hogy Habsburg Ottó évtizedeken át következetesen ugyanazon eszmék és célok jegyében politizált. Ezért döntöttünk úgy, hogy ennek a dokumentumnak is helyet adunk az általa megélt rendszerváltozásokról szóló összeállításban.

